

פרופ' אברהם שטינברג

פעילות בחזית העורף – היבטים הלכתיים קדימויות, סיכון עצמי ופיקוח נפש

ראשי פרקים:

פרק א: קדימויות – שאלות יחידת החילוץ הארצית

סעיף א: מקורות ראשוניים

סעיף ב: שיטות קדימויות אפשריות

פרק ב: סכון עצמי להצלת אחרים

סעיף א: מקורות ראשוניים

סעיף ב: הלכה

פרק ג: פיקוח נפש

סעיף א: היתר עבירות להצלה

סעיף ב: דרגות ספק פיקוח נפש

סעיף ג: טומאת כהנים

סעיף ד: גוי ועכו"ם

פרק א: קדימויות

כללים, עקרונות, מקורות – בסוגית קדימויות בטיפול רפואי

הדיון מתייחס למצב ששני בני אדם או יותר זקוקים לטיפול מציל חיים, וניתן לטפל רק באחד מהם או בחלק מהם, ואמצעי ההצלה שייכים לציבור, כיצד ינהגו המצילים מבחינת דיני קדימה:

הנחה א: הצלת חיים היא מצווה חיובית, אך שאלת קביעת הקדימות להצלת חיים נוגעת לכתחילה, ומכוח 'לא תעמד על דם רעך', ואיננה נוגעת לאיסורי רציחה. היינו גם מי שאיננו נוהג לפי קדימות מוגדרת, ובדיעבד נהג שלא על פי כללי הקדימויות, איננו עובר על איסור רציחה, כי בסופו של דבר הציל נפש.

הנחה ב: כל המקיים נפש¹ אחת מישראל² מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא³. מכאן שהמציל כל אדם [מישראל], קטן או גדול, איש או אשה, תלמיד חכם או עם הארץ וכד', קיים מצות הצלה, ובדיעבד זה נכון גם אם לא נהג לפי קדימויות מוגדרות כלשהן.

1. במונח "נפש" כלולים כל בני האדם מיום היוולדם ועד מותם, איש ואשה, ואפילו קטן בן יום אחד ואפילו נפל (סנהדרין פד ב). ביחס לעובר יש מחלוקת אם הוא בגדר נפש, ספק נפש, מקצת נפש או שאיננו נפש כלל, אך אין זה מענייננו כאן.
2. בכתבי יד של התלמוד הבבלי (הגניזה ומינכן), בכתבי יד של הירושלמי (ליידן) ובכתבי יד של המשניות (קאופמן, פארמה, קיימברידג') חסרה המילה 'מישראל', וכך היא גם הגירסא ברמב"ם סנהדרין יב ג. וראה באריכות בס' **משיב מלחמה** ח"א סי' א. וראה עוד מאמרו של א.א. אורבך, **חרכין**, מ, תשל"א, עמ' 268 ואילך. לפי גירסאות כתה"י יוצא שיש עניין הלכתי גם בהצלת נפש של נוכרי.
3. סנהדרין לו א; תדב"א רבא י א; רמב"ם רוצח א טז.

הנחה ג: המקורות בחז"ל, שידונו להלן, שבהם נקבעו כללי קדימויות להצלה, יתכן שהם רק מדרבנן. ואם תמצי לומר שהם מן התורה, הם בוודאי אינם מפורשים בתורה, ויש לכך נפקותות כפי שיבואר להלן.

סעיף א: מקורות ראשוניים

(א) "האיש קודם לאשה להחיות וכו', כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר; אימתי, בזמן שכולם שווים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם, וכהן גדול עם הארץ – ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ".⁴

על פי משנה זו קנה-המידה להקדמת ההצלה הוא על פי המעמד החברתי-דתי היוצר זיקה שונה של קדושה, כגון ריבוי חובת המצוות (כגון איש קודם לאשה⁵), הייחוס הטבעי (כגון כהן קודם ללוי), והמעלה הרוחנית (כגון ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ), והיינו על פי הכלל שכל המקודש מחברו, קודם לחברו.⁶

השאלות העולות ממקור זה הם:

1. האם מקור דין הקדימויות הנ"ל הוא מן התורה או מדרבנן? בתלמוד – הן בבבלי והן בירושלמי – לא בא נימוק מפורש וישיר להלכה שהאיש קודם לאשה, לעומת זאת יש מקורות לקדימות של כהן ללוי וכו'. לפיכך ניתן היה לומר שרק הקדימויות שיש להן מקור מן התורה הן בדרגת חיוב מן התורה. אלא שסביר לומר שבכולם הוא אותו כלל של כל המקודש מחבירו קודם את חבירו, ואמנם בטעם הקדמת האיש לאשה יש שכתבו⁷ שהטעם הוא שהאיש מקודש מהאשה, שהאשה מוגדרת כטהורה והאיש מוגדר כמקודש⁸. ולפיכך צריך לברר אם כלל זה הוא מן התורה או מדרבנן, ולעת עתה לא מצאתי מי שדן בזה במפורש. ונראה לומר שהכלל כל המקודש וכו' הוא מן התורה שהרי הגמרא⁹ מביאה פסוק לכלל זה, אף כי יתכן שההוכחה מהפסוק היא אסמכתא בעלמא, וצ"ע. אכן גם אם העקרון

4. משנה הוריות יג א; רמב"ם מתנות עניים ח יז-יח; טוש"ע יו"ד רנא ח-ט. וראה עוד בב"ב ח א, בעניין העדפת תלמיד חכם על פני עם הארץ להחיות בשנת בצורת. וראה במהרש"א ח"א שם ד"ה אבל. וראה בס' בסתר רעם, עמ' 180 ואילך, בשאלת קדימות תלמיד חכם להצלה בעת השואה.
5. ט"ז יו"ד סי' רנב ס"ק א. וראה להלן מה שכתב בנידון הנצי"ב.
6. הוריות יב ב; זבחים פט א. גדר עקרוני זה מבואר במשנה בהוריות יב ב, הקודמת למשנה של הקדימויות כאן, ונראה שהקדימויות הן המשכיות לגדר זה.
7. פיהמ"ש לרמב"ם הוריות שם.
8. הנצי"ב במרומי שדה הוריות שם. וכתב שם שטעם הקדימות איננו משום שהאיש מחוייב ביותר מצוות מהאשה (הפטורה ממצות עשה שהזמן גרמן), אלא בגלל חיובו בתלמוד תורה, שיוצר מצב של קדושה, והאשה פטורה מת"ת.
9. הוריות יב ב.

הוא מן התורה, בכל מקרה יש לו דין של דבר שאיננו מפורש בתורה, שהרי הדברים נלמדים בדרשה ולא מפשט הפסוק.

2. **האם יש עוד קדימויות?** התלמוד¹⁰ מביא רשימה נוספת של קדימויות להצלה משבי.

בנוסף לרשימת הקדימויות המנויה לעיל, מצינו בפוסקים שהוסיפו עוד קדימויות, כגון:

• כל המנויים במשנה קודמים לחרש שוטה וקטן, אפילו שלושה אלו הם ישראלים מיוחסים;

• חרש וקטן קודמים לשוטה, ועוד¹¹.

• עוד יש מי שהסתפק, אם גם הנקבות של כהן, לוי, וישראל יש להן מעלה זו על זו בעניין הצלת נפשות¹².

• וכן יש מי שסבור שכל הקודם בנחלה קודם להצלה, וכל הקרוב קרוב קודם, ולפיכך בן קודם לאח ולבן הבן וכיו"ב¹³; ויש מי שכתבו, שדין זה אינו אמור ברופא המועסק על ידי אחרים, וכאשר המיכשור הרפואי אינו שלו, שלעניין הצלה אין להעדיף קרובי משפחה, ומי שממונה על הציוד להצלה, חייב לחלקו בהתאם לקדימויות שבמשנה, ולא להקדים את קרובי משפחתו¹⁴, ובכלל בענייני הצלת נפשות אין לקרבת המשפחה מקום בדירוג הקדימויות, ואם יש התנגשות בין קדימה לפי המעמד והחשיבות על פי המשנה לבין קדימה של קרבה משפחתית, יש להקדים את ההצלה לפי הקדימות של המשנה¹⁵; ויש מי שכתב, שמכל מקום הצלת בנו של הרופא קודמת להצלת אחרים, כמו שהצלת עצמו קודמת להצלת אחרים, מטעם שברא כרעא דאבוה הוא¹⁶ (בשולי הדברים יש להעיר שזו כמעט גזרה שאין אדם יכול לעמוד בה, וקיים חשש של מכשול. שכן קשה לשער שמציל הרואה את אביו או את בנו בין הנפגעים, שהוא ידלג עליו לטובת מישוהו אחר שהוא כהן או תלמיד חכם וצע"ג).

10. הוריות שם. ויש להעיר, שלא נימנו ברמב"ם שם כל החילוקים הללו, וצ"ע.

11. בעיקר הרחיק בנידון היעב"ץ בספרו **מגדל עוז**, פרק אבן בוחן, פינה א אות פח ואילך.

12. ראה **מגדל עוז**, אבן בוחן, פינה א סקפ"ט.

13. **מגדל עוז**, שם. והוא על פי המבואר בהלכות צדקה – ראה טושו"ע יו"ד רנא ג. וראה סיכום סדר נחלות **באנציקלופדיה תלמודית**, כרך כה, ע' ירושה, עמ' קלג ואילך.

14. הרב ש. דיכובסקי, **דיני ישראל**, ז, תשל"ו, עמ' מה ואילך; הרב א. רוט, **עמק הלכה**, ח"ב, תשמ"ט, עמ' 119 ואילך. וראה בשו"ת **חכם צבי** סי' ע, שמבדיל לעניין קדימות בצדקה בין מי שנותן משל עצמו, שצריך להקדים קרוביו, לבין מי שנותן מכיס של צדקה, שצריך להקדים לפי החשיבות בלבד.

15. **שבט מיהודה** [לגרא"י אונגרמן] שער א פי"ז.

16. הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' **נס להחננוס**, סי' סז.

• עוד יש מי שכתב, שצעיר קודם לזקן, וזקן בריא קודם לחולה¹⁷; ויש מי שכתבו, שהגיל איננו מהווה גורם בקביעת הקדימות, ולכן זקן וצעיר שבאו בבת אחת, יש לקבוע לפי דרגות הקדימות של המשנה, או לפי המצב הרפואי, ולא לפי הגיל¹⁸.

• עוד נקבע שאשת חבר קודמת לעם הארץ לעניין כסות, פרנסה וכד'¹⁹, אבל בפיקוח נפש, כגון כששניהם טובעים בנהר, חיי איש עם הארץ קודמים לחיי אשה אשת חבר²⁰.

• עוד קדימות שלא נידונה במשנה ובדוגמאות הנובעות ממנה היא במקרה שהרבים צריכים לו, שהוא קודם לאחרים, גם אם הרופא פגע תחילה בפצוע אחר, וגם אם הוא פצוע קשה, ויש אחרים שפצועים בינוני, שברוך כלל יש להעדיפם, אבל אם יש לזה שהרבים צריכים סיכויים להינצל, הוא קודם²¹.

• עוד קדימות שנידונה בפוסקים, אף שלא נידונה בסוגיא הנ"ל היא הצלת יחיד מול רבים. היינו אם עומדת הברירה בין הצלת רבים להצלת מעטים, וכולם שווים מבחינה רפואית ומבחינה מעמדית, יש להעדיף את הצלת הרבים על פני הצלת המעטים²². וכן אם יש אפשרות להציל רבים או תלמיד חכם – הרבים קודמים²³.

• שאלה נגזרת ממצב זה היא כאשר לצורך הצלת הרבים לא די להקדים אותם על פני המועטים, אלא יש להקריב את חיי היחיד או המועטים להצלת הרבים. היינו יש שמצב הסכנה נובע מאסון טבע, או אסון אחר הפוגע במידה שווה בכולם, ועל ידי הקרבת האחד יש סיכוי שיינצלו האחרים, ודנו הפוסקים במצבים מיוחדים אם בהם מותר הדבר. יש מי שכתבו, שגם על פי גורל אסור למסור אחד למיתה, כדי להציל את השאר²⁴,

17. **מגדל עוז**, שם. וכנראה למד זאת מס' חסידים ס' תרעא, שיש עוון גדול יותר בהריגת בחור הראוי להוליד, ממי שהורג זקן וסריס שאינם מולידים. וראה מאמרו של הרב ש. דיכובסקי, **דיני ישראל**, ז, תשל"ו, עמ' מה ואילך.

18. שו"ת **אגרות משה** תחומ"מ ח"ב ס' עה אות ז; שו"ת **מנחת שלמה** ח"ב ס' פב אות ב, והגרש"ז אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' **אסיא**, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שהתחשבות בגיל לא בא בחשבון כלל. ופלא שלא התייחסו למה שכתב היעב"ץ בהע' קודמת, וצ"ע. וראה מה שכתב בנידון בס' **תורת ההצלה** ס' יב, ועדיין צ"ע שפוסקי דורנו הנ"ל לא התייחסו ליעב"ץ בעצמם.

19. ירושלמי הוריות ג ד; ב"י יו"ד ס' רנא; רמ"א שם ט.

20. **מראה הפנים** ירושלמי שם.

21. **נס להתנוסס**, ס' סז. וכן משמע מדברי רש"י הוריות יג א ד"ה להחיותו, שמשוח מלחמה קודם לסגן, משום שהציבור צריך למשוח המלחמה יותר מהסגן.

22. שו"ת **חוות בנימין** ח"א ס' יח; א. וורהפטיג, **תחומין**, ד, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך (בהע' 35).

23. שו"ת **קובץ תשובות** ח"ג ס' קנט.

24. ס' חסידים ס' תשא; כנה"ג יו"ד ס' קעג אות ג; **משכנות הרועים** מערכת ג', ע' גורל; **חדרי דעה** על יו"ד ס' קנו; שו"ת **יביע אומר** ח"ו תחומ"מ ס' ד אות ב. בשיטת ס' **חסידים** נמצאה סתירה, שבס' תשא אסר הטלת גורל בעניין בני אדם בספינה והיתה רוח סערה, וטעמו שכיום אין לסמוך על הגורלות, וזה שונה ממעשי יונה בן אמיתי ושאול ליהונתן. ובס'

וכן יש מי שכתבו, שאסור למסור אשה אחת מתוך סיעה לטומאה אפילו על ידי הטלת גורל²⁵; יש מי שכתב, שעל פי הגורל אפשר למסור אחד מהם²⁶; ויש מי שכתב, שסתם בני אדם אין להם רשות להכריע על פי גורל אלא דווקא כשהדבר נעשה על פי הנבואה, אבל בכל זאת אם כולם הסכימו להפיל גורל, וזה שנפל עליו הגורל מוסר עצמו, הדבר מותר, שהרי מותר ליחיד למסור עצמו כדי להציל את כולם²⁷.

● חץ ההולך להרוג רבים, או מכונית שנוסעת במורד ההר, והנהג איבד את הבלמים²⁸, או רימון המתעופף באוויר²⁹, ויש לפניו קבוצה גדולה של אנשים, שאם הדבר המזיק (חץ, מכונית, רימון) ימשיך ישר בדרכו ייפגעו הם וייהרגו, ולעומת זאת אם מטים את הדבר המזיק הם יינצלו, אך אדם בודד עומד בכיוון שאליו משנים את מעופו של הדבר המזיק והוא ייהרג, או במקרה שיורים טיל לכיוון מקום יישוב גדול, ואפשר לירות את הטיל לפני שיגיע ליעדו, אך הוא יפול במקום אחר שבו יש פחות אנשים³⁰ – יש מי שהסתפק בדין זה³¹; יש מי שכתב, שבמצבים של הריגה וודאית אין חילוק בין יחיד לרבים, ולכן במקרים כגון אלו שיש ספק כיצד לנהוג, אומרים "שב ואל תעשה", ואף על פי שבדרך זו ימותו רבים ויינצל רק אחד³²; ויש מי שכתב, שמותר להסיט את הדבר המזיק, אם על פי החישוב ממעטים באבידות בנפש³³.

● כאשר מתמוטט בנין, ויש הרבה אנשים הלכודים בקומות התחתונות שלו, ומעט אנשים הלכודים בקומות העליונות³⁴, וכדי להציל את הרבים יש צורך לעלות בדחפורים על ההריסות, ועל ידי זה מאד יתכן שיהרגו את הלכודים בקומות העליונות – יש מי שכתבו, שמותר לעשות כן,

תרעט כתב להיפך, שרשאים להפיל גורל, ואף להטיל לים מי שעלה עליו הגורל שלוש פעמים בזה אחר זה, וכבר דנו האחרונים בסתירה זו – ראה **משכנות הרועים** שם; **שדה חמד** מערכת הגימ"ל פאה"ש סי' יד; שו"ת **מים חיים** להגר"ד הלוי, סי' יט. [נועיקר ההבדל מבואר בספר **חסידים** עצמו. והוא שבסימן תשא הוא דן בגורל שנועד **לבחור** עבור המסוכנים קרבן אחד להצלת האחרים. בעוד שבסי' תרעט הוא דן בגורל נבואי שמברר מי גרם לסכנה, כמו בספר יונה. לכן כאשר מתקיימים תנאים המאפשרים גורל נבואי, והתברר ע"פ גורל כזה מי הגורם למצב הסכנה, מותר, לדעתו, לנהוג בו כמו שנהגו ביונה. -- העורך.]

25. **משכנות הרועים** מערכת ג, ע' גורל; שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"ב סי' ס ענף א.

26. **תפארת למשה** יו"ד קנז א, הובאו דבריו בפת"ש שם סקי"ג. וראה בשו"ת **יביע אומר** שם, מה שדחה שיטה זו.

27. **חזון איש** יו"ד סי' סט אות א.

28. שמעתי שזה היה המעשה האמיתי שאליו התייחס החזו"א בדוגמא של חץ.

29. הרב ש. דייכובסקי, **דיני ישראל**, ז, תשל"ו, עמ' מה ואילך.

30. **נס להחנוס** סי' סו.

31. חזו"א סנהדרין סי' כה; הנ"ל יו"ד סי' סט אות א. וראה מאמרו של הרב דייכובסקי, שם.

32. שו"ת **ציץ אליעזר** חט"ו סי' ע. וראה בשו"ת **חוות בנימין** ח"א סי' יח.

33. **נס להחנוס** סי' סו.

34. סיפור שקרה בצור במלחמת שלום הגליל – ראה פרטי המקרה והדין עליו **בתחומין ד**, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך.

כדי להציל את הרבים, ומה שהמעטים נהרגים אין זה דין הרג אלא תוצאה מדין הצלה³⁵; ויש מי שכתבו, שאסור להרוג בקום ועשה, אפילו אם מדובר בהריגת מעטים לצורך הצלת רבים³⁶, ובפרט אם הריגת המעטים היא וודאית, בעוד שהצלת הרבים שבקומות התחתונות היא מסופקת³⁷.

3. לאיזה עניין נקבעו קדימויות אלו?

• יש מי שכתב, שהכוונה בקדימויות אלו היא דווקא למצב של שביה. לעומת זאת, כאשר האיש והאשה רוצים להתאבד בטביעה, שאז מקדימים להציל את האיש, שהוא עושה מתוך צער גדול יותר מהאשה³⁸;

• יש מי שכתבו, שהמדובר כאן דווקא בקדימות לפרנסה, לצדקה ולמזון, ולא בפיקוח נפש ממש³⁹.

• אך רוב הפוסקים התייחסו לקדימויות אלו כפשטות הדברים, שהמדובר במשנה זו גם כאשר השאלה הנידונה נוגעת לפיקוח נפש, דהיינו אם שני אנשים בסכנה, כגון שעומדים לטבוע, וניתן להציל אחד מהם, יש להציל לפי סדר הקדימויות המפורט במשנה⁴⁰.

4. באיזה תנאים יש לקיים קדימויות אלו?

במשנה מדובר בקדימות דווקא אם התקיימו שלושה תנאים:

- כששניים או יותר באים בבית אחת לפנינו;
- כאשר שניים או יותר יש להם סיכויים רפואיים שווים⁴¹;
- הדין הוא לכתחילה, אבל בדיעבד אם התחיל להציל שלא לפי סדר הקדימות, חייב להמשיך לטפל בנפגע.

(א) דין הקדימות במשנה הוא דווקא **כשבאו בבית אחת**, אבל אם באו בזה אחר זה המנהג הנפוץ הוא לטפל במי שבא קודם לפי התור, וכל הקודם

35. נס להתנוסס, סי' סו; א. ורהפטיג, **תחומין ד**, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך.
 36. שו"ת **חוות בנימין** ח"א סי' יח, והגר"ש ישראל, **תחומין ד**, תשמ"ג, עמ' 136 ואילך.
 37. הרב ש. דייכובסקי, **מלילות**, א, תשנ"ח, עמ' 345 ואילך.
 38. לבוש שם רנב ח. וראה בברכ"י שם, שתמה על פירוש זה.
 39. תוס' רי"ד כתובות סז א; המאירי הוריות שם; **עיון יעקב** על עין יעקב הוריות שם; החיד"א **בשער יוסף** על הוריות שם; **פני משה** ומראה הפנים ירושלמי הוריות ג ד; **צפנת פענח** על רמב"ם מתנות עניים ח טו; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"א סי' א אות ה.
 40. תוס' נזיר מז ב ד"ה והתניא; ב"י יו"ד סי' רנא; ש"ך שם סק"א; רמ"א שם רנב ח; ט"ז שם סק"ו; תוס' יו"ט **ומלאכת שלמה** על משנה הוריות ג ז; באר שבע על הוריות שם; שו"ת **שאלת יעב"ץ** סי' סח; הנצי"ב **במרומי שדה** הוריות שם; שו"ת **אגרות משה** ח"א סי' קמד. וראה תוס' הרא"ש נזיר מז ב ד"ה והתניא שמביא את שני הפירושים, גם פיקוח נפש וגם מזון.
 41. ראה שו"ת **אגרות משה** תחומין ח"ב סי' עה אות ב; שו"ת **מנחת שלמה** ח"ב סי' פב אות ב, והגרש"ז אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' **אסיא**, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48. וראה עוד להלן.

זכה⁴², ולא לפי דיני הקדימות שבמשנה. לפיכך, מי שיש לו תרופה להצלת חיים, ויש רבים הזקוקים לה, יש לתת אותה לכל הבא ראשון לרופא⁴³. לפי כלל זה עולה גם שאם כבר התחיל לטפל בחולה קשה, ואחר כך הגיע אליו חולה בינוני, לא יעזוב את הטיפול בחולה שהתחיל בו⁴⁴. ואפילו אם חולה עם סיכויים יותר קטנים לשרוד כבר מחובר למכשיר הנשמה, אין להעביר ממנו את המכשיר לאחר, אף שסיכוייו גדולים יותר, אבל אם לדעת הרופא אין כבר סיכוי כלל לראשון, מותר להעביר את מכשיר הנשמה לאחר שיש לו סיכויים לשרוד⁴⁵.

(ב) קדימות לפי **המצב רפואי**, היינו אם יש שם אחד, שסיכוייו הרפואיים להפיק תועלת מהטיפול להצלתו טובים יותר מהאחרים, הוא קודם לאלו שהסיכויים הרפואיים שלהם קלושים, אפילו הוא עם הארץ, ולא הולכים לפי סדר הקדימויות שבמשנה⁴⁶. לפיכך, בריא ומסוכן – בריא קודם⁴⁷, והיינו ש"הבריא" הוא מי שצריך טיפול רפואי ויש לו סיכויים טובים; חיי עולם וחיי שעה – חיי עולם קודם⁴⁸. וכל זה הוא דווקא אם החולה בחיי שעה לא יודע את מצבו [הוא איננו חושד שהעדפת האחר נובעת מייאושם של הרופאים להציל], שאם לא כן יש חשש שדעתו תיטרף עליו כשיראה שמעדיפים חולה אחר על פניו, ויהא זה עבורו רמז שמצבו חסר תקווה⁴⁹. כמו כן יש עדיפות למי שזקוק יותר לטיפול

42. שו"ת **שבט הלוי** ח"י סי' קסז. וראה **נשמת אברהם** ח"ד חיו"ד סי' רנא סק"א. וראה מאמרו של הרב י. זילברשטיין, **הלכה ורפואה**, ג, תשמ"ג, עמ' צא ואילך, והנ"ל, **עמק הלכה**, ב, תשמ"ט, עמ' 108 ואילך, על היסודות ההלכתיים לקביעת קדימויות על פי 'התור' בעניינים שונים. וראה ערוה"ש חו"מ טו א, לעניין קדימה בבית דין, שהוא דווקא כשאוב בבית אחת, פרט לתלמיד חכם שהוא תמיד קודם.

43. כן פסקו הגרי"א הרצוג והגר"מ פיינשטיין סמוך לתקופת המצאת הפניצילין, כאשר היה מחסור בתרופה זו להצלת החולים הרבים שנוקקו לה – ראה הרב מ.ד. טנדלר, סי' **כבוד הרב**, מ' 169. יש לציין, שצבאות ננות הברית במלחמת העולם השנייה החליטו להעדיף מתן הפניצילין המועט שהיה באותו זמן לחיילים שלקו במחלות מין, לעומת חיילים פצועים. זאת על סמך ההנחה שהטיפול בפניצילין במחלות מין יחזיר את החיילים מהר יותר לשדה הקרב מאשר אותו טיפול בחיילים פצועים. ואמנם במצב מלחמה שאני, וכדמשמע ברש"י הוריות יג א ד"ה להחיותו. וראה להלן.

44. שו"ת **קובץ תשובות** ח"ג סי' קס.

45. שו"ת **מנחת שלמה** ח"ב סי' פב אות ב. וראה עוד בשו"ת **תשובות והנהגות** ח"א סי' תתנח. וכן ראה בספר **עמק הלכה-אסיא** חלק א' עמ' 83-64 וחלק ב' עמ' 206-183.

46. שו"ת **אגרות משה** חח"מ ח"ב סי' עג אות ב; שו"ת **מנחת שלמה** ח"ב סי' פב אות ב, וכן כתב הגרש"ז אויערבאך במכתבו שפורסם בחוב' **אסיא**, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שצריך להתחשב בקביעת הקדימויות בעיקר עם גודל הסכנה ועם הסיכויים להצלה; שו"ת **שבט הלוי** ח"י סי' קסז; שו"ת **קובץ תשובות** ח"ג סי' קנט, שמסוכן קודם לתלמיד חכם; הרב מ. הרשור, **הלכה ורפואה**, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך.

47. **שולחן עצי שטים** (לבעל המרכבת המשנה) סי' א ס"ו; באה"ט או"ח סי' שלד סקכ"ב; **חי רעק"א** יו"ד סי' שלט ס"א.

48. שו"ת **ציץ אליעזר** ח"י"ז סי' עב אות טו ואילך; שו"ת **אגרות משה** חח"מ ח"ב סי' עג אות ב. 49. שו"ת **אגרות משה** שם.

מציל החיים, לפיכך וודאי מסוכן וספק מסוכן – הוודאי דוחה את הספק⁵⁰. יש מי שכתב, שכאשר עומדים בפנינו שני אנשים, לאחד חיי שעה ולאחד סיכויים לחיי עולם, ניתן לדחות את חיי השעה אפילו בפועל, כדי להציל את חיי העולם⁵¹, וכן יש הסבורים, שאם העומדים בפנינו להצלה הם טריפה ושלם, או כאשר בתוך סיעת בני האדם העומדים להריגה יש אחד שהוא טריפה, מותר אף להרוג את הטריפה, כדי להציל את חייו של השלם, או למסור לידי הגויים את הטריפה, כדי להציל את יתר האנשים שבסיעה⁵²; אך רוב הפוסקים סבורים, שבשום מקרה אסור לקרב מותו של אדם, אפילו הוא חיי שעה, ואפילו הוא טריפה, כדי להציל אחר לחיי עולם⁵³, ואפילו הסכים לכך החולה בחיי שעה או הטריפה, לא מועילה הסכמתו⁵⁴. ויש מי שכתב, שאם המסוכן בחיי עולם רוצה להציל עצמו על ידי הריגת הטריפה או חיי השעה בעצמו, יש הסבורים שמותר, אבל בכל מקרה אסור לאדם שלישי להרוג את החיי שעה או הטריפה, כדי להציל משהו אחר לחיי עולם⁵⁵.

לפיכך בזמן מלחמה או פציעה המונית יש לטפל קודם בפצועים בינוני, ולדחות את הטיפולים בפצועים קשה ובפצועים קל. שכן, הפצוע קשה, היינו מי שזקוק להנשמה ולטיפול צמוד של הרופא, יגרום לכך שהרופא יהיה קשור אליו, ורבים אחרים ימותו מחוסר טיפול, בעוד שהטיפול בפצוע בינוני הוא בדרך כלל טיפול קצר ומציל חיים, כגון עצירת שטף דם, ויוכל הרופא להציל את חייו ויחד עם זאת להתפנות לטיפול ולהצלה של פצועים נוספים⁵⁶.

ג) **בדיעבד** אם שני אנשים זקוקים לטיפול מציל חיים, ואפילו אחד הוא ודאי סכנה והשני ספק סכנה, ויש ביניהם הבדלים על פי דיני קדימה, והרופא הקדים לטפל שלא כדין באיש שלפי דיני קדימה היה צריך להקדים אחר, אף שלכתחילה נהג שלא כשורה, מכל מקום אין הוא בגדר שופך דמים ומונע הצלה, ואם כבר התחיל לטפל בו, חייב

50. פרמ"ג או"ח סי' שכח במשב"ז סק"א. וראה בס' **חקר הלכה** אות ח בעניני חולה, ובשו"ת **ציץ אליעזר** ח"ט סי' כח אות ג.
 51. **תפארת ישראל** יומא פ"ח בועז אות ג.
 52. מאירי סנהדרין עב ב (הובא בשו"ת כנה"ג יו"ד סי' קנז בהגב"י אות לו); **מנחת חינוך** מ' רצו; שו"ת **בית יצחק** חיו"ד סי' קסב.
 53. שו"ת **נובי"ת** חחו"מ סי' נט; שו"ת **תפארת צבי** חאו"ח סי' יד; שו"ת **תורת חסד** חאבהע"ז סי' מב אות ז; שו"ת **ציץ אליעזר** חיו"ד סי' עב. וכן שמעתי מפי הגרש"ז אויערבאך.
 54. שו"ת **ציץ אליעזר** שם.
 55. שו"ת **אור גדול** סוסי' א. וראה בשו"ת **ציץ אליעזר** שם.
 56. שו"ת **נס להחננוס** סי' סז.

להמשיך לטפל בו⁵⁷. אבל אם התחיל לטפל בחולה שיש לו רק חיי שעה, והגיע חולה שיש לו סיכויים לחיי עולם, וכגון שקיבלו ליחידה לטיפול נמרץ חולה טריפה או חיי שעה, וחיברוהו למכשיר הנשמה, ואחר כך בא חולה שלם הזקוק למיטה ביחידה ולמכשיר ההנשמה, ויש לו סיכוי לחיי עולם – יש מי שכתבו, שגם במקרה כזה אין דוחים את החולה בחיי שעה אפילו מפני חיי עולם, ואפילו הוא אדם פשוט, או זקן מופלג, או אפילו הוא חרש שוטה וקטן, והשני הוא גדול הדור וצדיק גמור⁵⁸, ובכל מקרה אסור לנתק אדם ממכשיר הנשמה, גם אם הוא טריפה או חיי שעה, וגם אם הדבר נעשה עבור שלם⁵⁹. בטעם הדבר יש מי שכתב שהוא משום שהחולה בחיי שעה כבר זכה במקום וקנה את הזמן שצריך להיות בטיפול נמרץ והשיעבודים שיש על בית החולים והרופאים לרפאותו⁶⁰; ויש מי שכתב, שהטעם הוא שאין דוחין נפש מפני נפש, ולכן אם כבר התחילו לטפל בחולה בחיי שעה אין לדחות אותו לטובת נפש אחרת, אפילו היא לחיי עולם⁶¹. לשיטה שהטעם הוא משום קניין, יש מי שכתב שאם מדובר במתנדבים בחברת הצלה, שאין הם משועבדים ממונית לשום אדם, לכן ישתנה הדין, ואם החלו לטפל בחולה חיי שעה ואחר כך הגיע חולה חיי עולם, יכולים להפסיק הטיפול בו⁶². ולדעתי זו טעות, שכן לא מיבעי לשיטה שהטעם הוא משום שאין דוחין נפש מפני נפש, שכמובן אין כל נפקא מינה אם מדובר בבית חולים או בארגון מתנדבים, אלא גם לשיטה שהטעם הוא משום קניין ממוני, הרי כתב שם שמה שהחולה חיי שעה קנה עקב התחלת הטיפול בו הוא גם הזמן שצריך להיות שם, וגם בזה אין נפקא מינה אם מדובר בזמן של רופא ביחידה לטיפול נמרץ או בזמן של מתנדב בארגון הצלה. ובכל מקרה נראה שדיון טכני בהגדרת פוסק בן דורנו בשאלה של חיים ומוות איננה ראויה ואיננה מספיקה; ויש מי שכתבו, שבכל מקרה מותר להפסיק את הטיפול בחיי שעה, ואפילו לנתקו ממכשיר הנשמה, על מנת להציל את החולה לחיי

57. הגר"ז גולדברג, **הלכה ורפואה**, ב, תשמ"א, עמ' קצא ואילך; הרב מ. הרשלר, **הלכה ורפואה**, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך.

58. שו"ת **אגרות משה** תחומ"מ ח"ב סי' עג אות ב; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חיו"ד סי' רנב סק"ב; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ט סי' יז אות ה; הרב מ. הרשלר, **הלכה ורפואה**, ד, תשמ"ה, עמ' פד ואילך.

59. הרב י.ל. היילפרין, **עמק הלכה-אסיא** שם. וכן שמעתי מפי הגרש"ז אויערבאך. אלא אם כן ברור שאין לחולה המונשם כל סיכוי לשרוד – ראה לעיל הע' 45.

60. שו"ת **אג"מ** שם.

61. הגרש"ז אויערבאך שם.

62. ס' **תורת ההצלה** סי' יט.

עולם⁶³. ובשיטה זו יש מי שכתב, שמן הראוי לתקן שיתקבלו חולים ליחידה לטיפול נמרץ לפי סדר הגעתם, אך אם נכנס ליחידה חולה שסיכוייו הם רק לחיי שעה, יקבלוהו ויטפלו בו כראוי, אך יודיעו מראש שאם יגיע חולה שיש לו סיכויים לחיי עולם, והוא זקוק למכשיר ההנשמה, שידחו את החולה הראשון מפניו⁶⁴.

5. האם ההלכה כדין המשנה?

מעיקר הדין צריך לקבוע את הקדימויות לפי הסדר שנקבע במשנה, ולא מצינו בפוסקים שקבעו במפורש אחרת.

אכן במציאות לא ראינו שמקפידים לנהוג כך, ומגדולי פוסקי דורנו יש מי שכתב שאפילו כשהגיעו בבת אחת, ואין עדיפות רפואית לאחד מהם, קשה לעשות מעשה על פי המשנה בהוריות בלא עיון גדול⁶⁵, ויש מי שכתב שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי כללי הקדימויות של המשנה⁶⁶. בטעם הדבר ניתנו מספר הסברים כדלקמן:

• **לעניין הקדמת איש לאשה:** לכאורה הוא מחלוקת הפוסקים: יש שלא מנו כלל קדימות זו⁶⁷, ויש שמנו אותה כמו המשנה בהוריות⁶⁸. ומכל מקום יש מי שכתב, שבפועל לא נוהגים כך כיום⁶⁹, והדבר נובע מכך, שלא תמיד יודעים אנו למי זכויות גדולות יותר⁷⁰. ויש מי שכתב, שדין זה נכון גם בימינו⁷¹.

• **לעניין כהן קודם ללוי ולישראל:** מנהג העולם שלא להקפיד על כך, ויש מי שכתב⁷², שהדבר נובע מכך, שאין אנו בקיאים ביחוסים כהונה⁷³.

63. הגר"נ גולדברג, **הלכה ורפואה**, ב, תשמ"א, עמ' קצא ואילך; הנ"ל, **עמק הלכה-אסיא**, עמ' 64 ואילך; הגר"מ קליין, **בשבילי הרפואה**, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך. וראה ס' **תורת**

ההצלה שם.

64. הגר"מ קליין, שם.

65. שו"ת **אגרות משה** חחו"מ ח"ב סי' עד אות א.

66. שו"ת **מנחת שלמה** ח"ב סי' פב אות ב.

67. רמב"ם מתנות עניים ח יז-יח; טור יו"ד סי' קנא. וכבר העירו על כך **בצפנת פענח** על רמב"ם מתנות עניים ח טו; החפץ חיים בספרו **נתיב החסד** על אהבת חסד הע' לב; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח סי' א.

68. ב"י יו"ד סי' קנא; רמ"א יו"ד קנב ח, על פי באר הגולה, ביאור הגר"א וברכ"י שם.

69. **נשמת אברהם** ח"ד חיו"ד סי' רנא סק"א.

70. הנ"ל שם, על פי תענית כג א, במעשה אבא חלקיה; כתובות סז ב, במעשה מר עוקבא. אכן טעם זה הוא קשה, שהרי הוא היה שייך גם בתקופת התנאים והאמוראים, ובכל זאת קבעה המשנה שאיש קודם לאשה.

71. שו"ת **שבט הלוי** [לגרא"י אונטרמן] ח"י סי' קסז.

72. שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח סי' סט אות א.

73. ראה מג"א סי' רא סק"ד; יעב"ץ **במגדל עוז** אבן בוחן פינה א סקפ"ט.

• **לעניין תלמיד חכם קודם לעם הארץ:** מנהג העולם שלא להקפיד על כך, ויש מי שכתב⁷⁴, שהדבר נובע מכך, שאין אנו יודעים לשקול בין התורה והמצוות של יהודי אחד כנגד השני⁷⁵, ובזמן הזה אין לנו דין תלמיד חכם⁷⁶; ויש מי שכתב, שיש חובה גם כיום להקדים את התלמיד חכם, שכן רוב הפוסקים סבורים שלעניין זה יש דין תלמיד חכם גם בזמן הזה⁷⁷, ואם מדובר בחכם מופלג ובעל מעשים, יש להקדים הטיפול בו אפילו בזמן הזה⁷⁸.

אכן לפענ"ד נראה שרוב הקדימויות המנויות במשנה, בגמ' ובפוסקים אינן שייכות למצבים של פגיעה המונית, שכן לא ניתן לברר בזמן אמת מי הוא כהן או לוי או ישראל, מי ישראל כשר או ממזר, מי חרש או שוטה, מי תלמיד חכם או עם הארץ, מי קרוב ומי רחוק וכיו"ב. אמנם לעתים רחוקות יכולות להתעורר שאלות כאלו, אך בדרך כלל אין זה המצב.

לכן באופן מעשי ושכיח יש שתי קדימויות שצריכות דיון: איש ואשה, ילד ומבוגר וזקן, שבמצבים אלו ניתן להבחין בקלות גם בפציעות המוניות.

בדין איש ואשה נראה ששייך בימינו לומר "מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים"⁷⁹. שהרי מבואר בפוסקים שאם ידוע בבירור שדבר הלכה לא יתקבל על דעת השומעים, אפילו מדובר באיסור תורה, אלא שהוא איננו מפורש בתורה, כמו תוספת יום הכפורים, אין להוכיחו על כך⁸⁰. והרי דין הקדימה של איש לפני אשה הוא לכל היותר איסור מן התורה שאינו מפורש בתורה, ואולי הוא בכלל איסור דרבנן, ובימינו ברור וגלוי לכל שהבדל כזה בין איש לאשה לעניין הצלה לא יתקבל על דעת רובא דרובא של הציבור, אשר התרגל לשיוויון מלא בין המינים, ולפיכך גם אם ההלכה היא שאיש קודם לאשה, אין לפרסמה ברבים כי לא יקבלוה, ומוטב יהיו שוגגים וכו'.

74. נשמת אברהם ח"ד חיו"ד סי' רנא סק"א.

75. ראה ב"ב י ב, ובתוס' שם ד"ה עליונים.

76. ראה רמ"א יו"ד רמג ב; שם ז; ש"ך יו"ד סי' רנא סקט"ז; פת"ש שם סק"ב; מ"ב סי' תקמז סק"ב. וראה עוד במאמר של י. הנשקה, **תחומין**, כד, תשס"ד, עמ' 292 ואילך.

77. ראה **אורים ותומים** חו"מ סי' טו סק"א; פת"ש שם סק"א; **פנים במשפט** שם; **רוח חיים** שם אות ד; **פתח הדביר** או"ח סי' רכד. וראה עוד בעניין דין תלמיד חכם בזמן הזה בשו"ת **מהרי"ל** סי' סז; שו"ת **מהרי"ו** סי' קכט וסי' סי' קסג; שו"ת **מהר"ש הלוי** יו"ד סוס"י י; ברכ"י חו"מ סי' טו אות ג; שו"ת **תרומת הדשן** סי' שמא; שו"ת **מהרי"ט** ח"ב חו"מ סי' מז.

78. שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח סי' סט אות' ה-ו.

79. ביצה ל א; ב"ב ס ב.

80. תוס' ב"ב ס ב ד"ה מוטב; רא"ש ביצה פ"ד סי' ב, בשם בעל העיטור; רמ"א או"ח תרח ב. וראה בביאורו"ל סי' תרח ס"ב ד"ה אבל רשימת ראשונים רבים הסבורים כן. וראה עוד **בספר חסידים** סי' רסב. ובשו"ת **מעיל צדקה** סי' יט (הובא בביאורו"ל סי' תרח ס"ב ד"ה ודוקא) כתב בדבר שאחזו להם מנהג גרוע להקל בפרהסיא מיקרי גלוי לנו שלא יקבלו ואין צריך למחות אלא אם כן הוא מפורש בתורה.

ומכל מקום אפשר גם לצרף את שיטות הפוסקים שדיני הקדימות לא נאמרו כלל במצבים של הצלה, ושיטות הפוסקים שלא כללו דין קדימות של איש לאשה, ושיטות הפוסקים שבימינו קשה להתנהג לפי דיני הקדימות של המשנה, ויש צורך בעיון רב מתי ליישם דינים אלו. **לפיכך נראה לפענ"ד שאין להורות לכלל להקדים איש לאשה להצלה**, וגדולי הדור צריכים להכריע בזה הלכה למעשה.

יש הטוענים שיישום ההלכה שאיש קודם לאשה יש בו גדר של חילול השם, ולכן צריך לבטלו בימינו. אכן אני סבור כי לא ניתן להשתמש בטיעון של חילול השם כדי לבטל דין של חז"ל והפוסקים. לדעתי יש תקע הדבר ולא יאמר, שכן בדרך זו ייבטלו חלילה הלכות רבות מהתורה, מחז"ל ומהפוסקים בכל עת שישתנו הבנות ותפיסות עולם של אנשים "נאורים" וכד'.

בדין קטן ומבוגר או זקן ראינו לעיל (הע' 17-18) שהוא מחלוקת, ולכאורה הכרעת גדולי דורנו שאין להתחשב בגיל כשלעצמו לענייני קדימות להצלה.

(ב) **"שנים שהיו מהלכים בדרך, וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים – שניהם מתים (שאינן המים מספיקים לשניהם); ואם שותה אחד מהם – מגיע ליישוב. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו, עד שבא רבי עקיבא ולימד: 'וחי אחיך עמך'**⁸¹, **חיך קודמים לחיי חברך"**⁸².

רוב הפוסקים הכריעו כדעת רבי עקיבא⁸³, אך יש מי שהסתפק כמי ההלכה⁸⁴.

לדעת רבי עקיבא, יש מי שכתב, שבעל המים מחוייב להציל עצמו, שכן אין הוא בעלים על גופו לוותר על חייו לטובת האחר, כאשר לפי ההלכה חייו קודמים⁸⁵; ויש מי שכתבו, שלדעת רבי עקיבא בעל המים רשאי

81. ויקרא כה לו.

82. תו"כ פר' בהר פרשתא ה, ברייתא ג (בשינויי גירסא); ב"מ סב א; **ילקוט שמעוני** ויקרא רמז תרסה. וראה **ריטב"א** ב"מ שם, ורמב"ן עה"ת ויקרא כה לו.

83. **קיצור פסקי הרא"ש** ב"מ שם (אע"פ שהרא"ש עצמו מביא את שתי הדעות); **העמק שאלה**, שאילתא קמז סק"ג; מנ"ח מ' רצו; **שבט מיהודה** [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ח. אמנם ברמב"ם ובטוש"ע לא נזכר עניין זה כלל, וראה בנידון בשו"ת **בנין ציון** ח"א סי' קעה; שו"ת **אחיעזר** ח"ב סי' טז אות ה; שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"א סי' קמה; הרב י. קולין, **תורה שבעל פה**, כה, תשמ"ד, עמ' קלג ואילך.

84. שו"ת **משפט כהן** סי' קמד. וראה בשו"ת **בנין ציון** שם, שלדעתו לא הכריע הרמב"ם הלכה כמאן.

85. **שבט מיהודה** [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ח.

לשחות בעצמו, אבל אם רוצה לוותר על המים ולהציל את חברו, רשאי לעשות כן, ואף נקרא קדוש וחסיד⁸⁶.

אף שהלכה כרבי עקיבא, מצינו שדנו הפוסקים גם בהסבר שיטתו של בן פטורא, וניתן ללמוד מהסברים אלו גם ביחס להלכה כרבי עקיבא. יש מי שהסבירו את דעת בן פטורא, שאין להבדיל באופן עקרוני בין חיי שעה לחיי עולם, שכן ערך החיים הוא מוחלט ולא תלוי באורך החיים, ואין להפעיל כל שיקול כמותי בהעדפת חיים, בין אם מדובר בכמות אנשים, באיכות האנשים, או באורך חייהם. ולכן כאשר בעל המים נותן גם לחברו, הרי שניהם מרוויחים חיי שעה, ואולי יגיעו ליישוב, או יזדמן להם מים, ושניהם יינצלו, בעוד שאם ישתה לבדו, גדולים הסיכויים שחברו ימות. אך ההלכה היא כדעת רבי עקיבא, שחיי עולם עדיפים על חיי שעה, ולכן כשאי אפשר לקיים את שניהם, יש להעדיף ולהקדים את מי שיש לו סיכויים לחיי עולם, על פני מי שיש לו רק חיי שעה⁸⁷. אבל אם המצב הוא ששניהם ימותו בוודאי, גם לדעת בן פטורא לא צריך בעל המים להתחלק עם חברו⁸⁸; יש מי שכתבו, שגם לדעת בן פטורא אין חיוב על בעל המים להתחלק עם השני, אלא משנת חסידים היא זו, וכלשונו "מוטב"⁸⁹; יש מי שכתבו, שבן פטורא אמר את דבריו דווקא לגבי מצב שחברו לא יכול להשיג מים אפילו על ידי טורח גדול, אבל אם יכול להשיג מים בטורח גדול, אין חיוב על בעל המים לתת לו⁹⁰; ועוד יש מי שכתבו, שגם לדעת בן פטורא הדין הוא דווקא בשני גדולים, אבל אם אחד גדול והוא בעל המים, ואחד קטן – חייב הגדול לתת לקטן את כל המים, כי הקטן אינו מחוייב במצוות, ולא חייב לדאוג לחיי השעה של הגדול⁹¹.

86. שו"ת **משפט כהן** סי' קמד אות טו; הגר"י ויינברג, **קובץ יד שאול**, עמ' שצא ועמ' שצג בהערות. וכתב שם, שאם החמיר על עצמו, ומסר נפשו להציל את חברו, מיקרי קדוש וחסיד.

87. שו"ת **אגרות משה** חח"מ ח"ב סי' עג אות ב; הרב מ. הרשור, **הלכה ורפואה**, ב, עמ' כט ואילך; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"י אות ה. וכן משמע **דעת החזו"א** חו"מ ב"מ ליקוטים סי' כ, דס"ב ע"א.

88. **העמק שאלה**, שאילתא קמז סק"ג; שו"ת **יד אליהו** (מלובלין) סי' מג; **שבט מיהודה** [לגרא"י אונטרמן], שער א פ"ח; **חזו"א**, יו"ד סי' סט אות ב. וראה עוד בשו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"א סי' קמה. [לכאורה צ"ל דווקא להיפך. אם שניהם מתים או אולי גם ר' עקיבא יודה לסברת ב"פ שלא יראה אחד במיתתו של חברו? --העורך].

89. שו"ת **משפט כהן** סי' קמד אות טו; שו"ת **מחנה חיים** חח"מ סי' ג; **חמדת ישראל** חלק העשין אות נב. אמנם בספרא על הפסוק הגירסא שונה, ואין בה כלל המילה 'מוטב', אלא מחלוקת בן פטורא ור"ע היא בפירוש הפסוק 'וחי אחיך עמך', וראה מלבי"ם שם. וראה שו"ת **ציץ אליעזר** חיו"ז סי' עב אות כ.

90. יחוסי תנאים ואמוראים ע' בן פטורין עמ' 41.

91. **מנ"ח** מ' רצו. וראה עוד בהסבר שיטת בן פטורא במאמרו של הרב ש. דייכובסקי, **דיני ישראל**, ז, תשל"ו, עמ' מה ואילך, ובשו"ת **חוות בנימין** ח"ב סוסי' צג.

אכן מקור זה בעיקרו איננו שייך לענייננו, שכן שם מדובר כשאמצעי ההצלה שייך לאחד מהנפגעים, בעוד שהמצב שבו אנו דנים הוא כאשר אמצעי ההצלה שייך לאדם אחר או לציבור, וזה יידון להלן.

סעיף ב: שיטות קדימויות אפשריות

(א) לפי המצב הרפואי⁹². זו העדיפות העיקרית, והיא קודמת לכל שיטת תיעדוף אחרת.

(ב) לפי הקדימויות שבמשנה⁹³. זה מעיקר הדין, אך כאמור לעיל יישומו בימינו כמעט לא מתקיים.

(ג) לפי רבים ומעטים⁹⁴. אף זו עדיפות מובהקת וראשונית.

(ד) מי שהרבים צריכים לו באותה סיטואציה⁹⁵. כגון קצין בכיר בעת מלחמה, שהצלתו תועיל לרבים לעומת טוראי שהצלתו תועיל פחות לאחרים, וכגון רופא במצב של פציעה המונית, שיוכל להציל אחרים, לעומת אזרח "רגיל" שיינצל לעצמו, וכגון כבאי במצב של שריפת ענק וכיו"ב.

(ה) אם אין שם אחד שסיכויי הרפואיים להפיק תועלת מהטיפול להצלתו טובים יותר מהאחרים, ואין מצב של רוב ומיעוט, וגם אין ביניהם הבדלים המתאימים לקדימויות החברתיות-מעמדיות או לצורך הרבים בו – יש מי שכתבו, שיטפל במי שרוצה⁹⁶; ויש מי שכתב, שכאשר לא ידוע מי חשוב יותר ממי, או מי בסיכון גדול יותר ממי, הדרך העדיפה, היא לחלק על פי גורל⁹⁷.

דוגמאות מעשיות להלכה ולא למעשה:

א. יחידת חילוץ העוסקת בהצלה של לכודים מתחת הריסות איננה צריכה לדקדק בקדימויות של המשנה. בוודאי לא יעלה על הדעת שיבררו מי כהן או לוי או ישראל, מי כשר ומי ממזר, וגם לא יעסקו בבירור מי תלמיד חכם ומי עם הארץ וכיו"ב. יתר על כן כפי שהעליתי לעיל גם אין ללמדם להציל איש לפני אשה כמבואר שם. ביחס לקטן, צעיר וזקן אין להעדיף אחד על משנהו, ויצילו מי שמבחינה רפואית יש לו עדיפות, או מי שפוגעים בו

92. ראה לעיל בהרחבה.

93. ראה לעיל בהרחבה.

94. ראה לעיל בהרחבה.

95. ראה לעיל.

96. **שבט מיהודה** [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ח; הרב מ. הרשור, **הלכה ורפואה**, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך. וראה בשבט מיהודה שם, שלדעת המחבר במצב כזה אין מחלוקת בין בן פטורא לרבי עקיבא. אמנם ראה **חזו"א** יו"ד סי' סט אות ב (ב"מ ליקוטים סי' כ דס"ב ע"א), שגם מצב זה תלוי במחלוקת בן פטורא ורבי עקיבא, אלא שלהלכה גם לדעתו אליבא דרבי עקיבא אם כולם שווים מבחינות אלו, יתן למי שירצה את כל המים, שהרי גם הנותן חייב להשתדל יותר להצלת חיי עולם, וגם כל מי שיקבל את המים להצלת עצמו פטור מהצלת חיי שעה של חברו.

97. שו"ת **אגרות משה** חזו"מ ח"ב סי' עה אות ב; **במראה הבזק** עמ' 96, בשם הגר"ש ישראל.

ראשונה, כמבואר לעיל. ביחס למי שנפגע בדרך שהטיפול יצילו לחיי עולם לעומת מי שנפגע קשה שיוכל לחיות רק זמן מועט (היינו חיי שעה), בוודאי יש להקדים את חיי העולם.

ב. יחידת חילוץ שמגיעה לאתר הרס, ורואים בבירור או יודעים על פי תחקיר ראשוני של המקומיים, שבבית אחד יש רק לכוד אחד, ובבית אחר יש לכודים רבים, יתחילו בהצלה של רבים.

ג. אם התחילו כבר לטפל בפצוע, אף אם הטיפול ייקח זמן רב ובמקום אחר יש יותר נפגעים, ואפילו חושבים שקל יותר לחלץ את הרבים שם, לא יעזבו את הפצוע שהתחילו לטפל בו.

פרק ב: סכון עצמי להצלת אחרים

סעיף א: מקורות ראשוניים

ישנם מספר מקורות תלמודיים שמהם דנו הפוסקים בשאלה אם חייב אדם לסכן עצמו עבור חברו:

המקור העיקרי שממנו דנים כל הפוסקים בנידון הוא הסיפור הבא מהתלמוד הירושלמי:

● רבי אימי נתפס על ידי גזלנים מסוכנים. אמר רבי יונתן, יכרך המת בסדינו (כלומר, התיאש מחייו והחשיבו כמת, ואין לו לר' אימי אלא להכין לעצמו תכריכין). אמר רבי שמעון בן לקיש, או שאני הורג או שאני נהרג, אלך ואצילנו בכוח. הלך ופייס אותם גזלנים, ונתנו לו אותו⁹⁸. יש מהפוסקים שהביאו את הירושלמי והכריעו כדעתו, על פי מעשהו של רבי שמעון בן לקיש, והיינו שחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל חברו מוודאי סכנה⁹⁹; יש מהפוסקים, שדחו הראיה מהירושלמי מכמה סיבות: השאלה שלפנינו היא מחלוקת אמוראים שם; יתכן שלא עשה ריש לקיש אלא משום מידת חסידות; רבי אימי היה גדול מריש לקיש, ולכן היה על

98. ירושלמי תרומות סוף"ח.

99. כס"מ רוצח א יד, וב"י חו"מ סי' תכו, מהגהות מיימוניות בשם הירושלמי (בהגהות מיימוניות שלפנינו ליתא, אך נמצא בדפוס קושטא. וכתבו האחרונים, שהמקור בירושלמי שאליו התכווין ההגמ"י הוא הירושלמי תרומות סוף"ח הנ"ל); שו"ת חות יאיר סי' קמו; שו"ת הרדב"ז ח"ה ללשונות הרמב"ם סי' אלף תקפב (ריח) (אמנם בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תרכז (ובחדשות אלף נב) משמע, שלדעתו אין להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו, ולכאורה שתי תשובות הרדב"ז סותרות. וראה מה שכתבו בנידון הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך; ס' הרפואה לאור ההלכה, כרך ד, ח"א פ"ב); שו"ת נשמת חיים, בחלק הדרושים די"א ע"א; שו"ת מהרשד"ם חיו"ד סי' רד; שו"ע הרב נזקי גוף ונפש ס"ז, דעה א; הגר"ח מבריסק (ראה בס' נפש הרב עמ' קסו. וראה שם סיפור המעשה בגר הצדק בוויילנא, הגראף פוטוצקי, שהגר"א הסתפק בשאלה זו); ערוה"ש חו"מ תכו ד. וראה בביאור הגר"ח הליר לסה"מ ל"ת רצו, שהאריך בדברי הירושלמי.

ריש לקיש להצילו¹⁰⁰; יש שהתקשו בהבנת שיטת הירושלמי, למה יתחייב לסכן עצמו בקום ועשה כדי לא לעבור על הלאו של 'לא תעמד על דם רעך', הרי אפשר לומר מה ראית שדם חברך אדום יותר, ובעצם הלאו הזה אינו שונה מכל לאו אחר, ונדחה בפני פיקוח נפש כמו כל האיסורים בתורה¹⁰¹; ויש מהפוסקים שהוכיחו, שהתלמוד הבבלי חולק על התלמוד הירושלמי, ופסקו כדעת הבבלי. ואמנם רבים מהפוסקים סבורים, שממקורות שונים בבבלי משמע שהוא חולק על הירושלמי, אך יש שדחו את ההוכחות מכל הסוגיות דלהלן, וכתבו שאין מקור שהבבלי חולק על הירושלמי בנידון¹⁰².

● מהסוגיא של מחלוקת בן פטורא ורבי עקיבא בעניין קיתון אחד של מים¹⁰³, יש שהוכיחו, שאין אדם חייב לסכן את חייו, כדי להציל את חברו ממיתה¹⁰⁴; ויש שהוכיחו להיפך, שדווקא אם שניהם ימותו, אזי ישתה רק בעל המים, אבל אם ספק אם ימותו, אזי ישתו שניהם, כי צריך להכניס עצמו לספק סכנה עבור חברו¹⁰⁵.

● "מעייין של בני העיר, חייהם וחיי אחרים – חייהם קודמים, שאם אינו מספיק לשתיית כולם, שתייתם קודמת, שחייך קודמים; חיי אחרים וכביסתם – חיי אחרים קודמים לכביסתם, רבי יוסי אומר כביסתם קודמת לחיי אחרים"¹⁰⁶. יש מי שפירשו, שמדובר במצב שבמניעת הכביסה יש ספק סכנה לכמה בני אדם, ומחלוקת התנאים היא בשאלה אם חייבים להיכנס בספק סכנה, כדי להציל אחרים מוודאי סכנה. ומכאן שלדעת הבבלי אין חיוב להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל חברו מסכנה¹⁰⁷, והיינו משום שצער רב הופך להיות פיקוח נפש¹⁰⁸; ויש שכתבו, שלא מדובר בספק סכנה כלל, שכן מדובר במצב שבני העיר האחרת יכולים לטרוח ולהביא מים

100. שו"ת יד אליהו סי' מג. וראה אור שמח רוצח ז ח.

101. מנ"ח מ' רלו סק"ב, ובקומץ המנחה מ' רצו; שולחן ערוך הרב או"ח שכט ת. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד; הרב מ. הרשור, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' כט ואילך, פ"ו; הרב מ. סלושץ, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קנח ואילך; האדמו"ר מצאנז, בשבילי הרפואה, ו, תשמ"ד עמ' ז ואילך.

102. ראה שבט מיהודה [לגרא"י אונגרמן] שער א פ"ט.

103. ב"מ סב א. מבואר לעיל.

104. שו"ת יד אליהו (לובלין) סי' מג; שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קנה, שם ח"ב סי' רי, ובחי' על ס' המצוות מ' רלח; העמק שאלה שם.

105. שו"ת חות יאיר סי' קמו; שו"ת נשמת חיים בחלק הדרושים די"א ע"א. וראה עוד במאמרו של הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך. וראה עוד על ההשלכות של סוגיא זו לנידוננו – ראשון לציון לבעל אור החיים על שו"ע יו"ד רמז א; כלי חמדה, פר' כי תצא אות ה; חזו"א יו"ד סי' סט אות ה, ובחור"מ ליקוטים סנהדרין סי' כו; האדמו"ר מצאנז, בשבילי הרפואה, ו, תשמ"ד, עמ' ז ואילך; הרב נ. בר-אילן, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 177 ואילך, בהע' 8.

106. נדרים פ ב.

107. העמק שאלה, שאילתא קכט אות ד, ושאילתא קמו אות ד; קרן אורה, נדרים שם; זר וזהב על או"ח כלל נט דין לח. וראה בתפא"י יומא סופ"ח.

108. ר"ן נדרים שם; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רי.

ממקום אחר, או שיכולים לעקור ממקומם, אלא שהדבר כרוך בצער וסבל¹⁰⁹, ומחלוקת התנאים היא אם צריך להכניס עצמו לספק סכנה, כדי למנוע צער מהזולת, ובזה הלכה כרבי יוסי, שאינו חייב בכך, אבל אין ראייה שבמקום סכנה זולת לא יהא חיוב על המציל להיכנס לספק סכנה¹¹⁰. הלכה כרבי יוסי, שכביסתם קודמת לחיי אחרים¹¹¹.

● "מעשה בבני הגליל, שיצא עליהם קול שהרגו את הנפש. באו לפני רבי טרפון וביקשו ממנו שיחביא אותם. אמר להם: כיצד נעשה? אם לא אחביא אתכם, יראו אתכם; ואם אחביא אתכם, הרי אמרו חכמים שאין לקבל לשון הרע, אבל יש לחוש לו, לכן לכו והחביאו את עצמכם¹¹². מהראשונים יש שפירשו את חששו של רבי טרפון שמא באמת הרגו אותם בני הגליל את הנפש, ומצד הדין אסור להצילם¹¹³; ויש שכתבו, שחששו של רבי טרפון היה שמא הרגו את הנפש, ואם יטמין אותם יסכן את חייו, כי המלך יהרגו, ולכן צריך להיזהר שלא יבוא הפסד לא לו ולא לאחרים¹¹⁴. יש מהפוסקים שהוכיחו מכאן, שאין לאדם לסכן עצמו בספק סכנה¹¹⁵; יש מי שכתב להוכיח מכאן, שבדרך כלל יש לאדם לסכן עצמו עבור הצלת חברו, שאילו ידע רבי טרפון בוודאות שהעלילה היא שקר, היה מסתכן להצילם¹¹⁶; יש שדחו ראייה זו מכמה סיבות: המדובר במצב שיכלו להחביא עצמם במקום אחר, ולכן לא היה זה בגדר וודאי סכנה של הניצולים; אם היה נודע למלכות היו הורגים גם את הניצולים, ומכאן שגם הצלתם היתה בספק, ולכן לא צריך להכניס עצמו לספק סכנה עבור ספק הצלה¹¹⁷; ויש מי שכתב, שלאור העובדה שאפשר לפרש את הסוגיא בכמה דרכים, אין להביא ראייה מסוגיא זו לכאן או לכאן¹¹⁸.

109. ס' יחוסי תנאים ואמוראים, ע' בן פטורין, עמ' 41; הפלאה בקונטרס אחרון ס' פ ס"ה.

110. שבט מיהודה [לגרא"י אונטרמן] שער א, פ"ט; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס' קמה; הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך. וראה ב"ש אבהע"ז ס' פ סקי"ב.

111. שאילתות, שאילתא קמז; ב"ש אבהע"ז ס' פ סקי"ב; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א ס' כב; שו"ת מהרש"ם ח"ב ס' רי.

112. נידה סא א.

113. רש"י שם ד"ה מיחש; ס' חסידים ס' תרפג.

114. תוס' שם ד"ה אטמרינכו, בשם שאילתות דרב אחאי (והוא בשאלתא קבט). וראה רא"ש שם פ"ט ס' א.

115. שו"ת יד אליהו ס' מג; אגרות אוב, ספר הדרשות סוף דרוש א לחודש אלול, ד"ג ע"ב, ודל"ח ע"ב (הובא בפת"ש חו"מ ס' תכו סק"ב). והיינו על פי פירוש השאלתות.

116. העמק שאלה, שאילתא קבט אות ד, ושאילתא קמז אות ד. אך ראה מאמרו של הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך, שדחה שיטה זו. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו ס' ע.

117. שו"ת עמודי אור ס' צו; זר זהב על או"ה כלל נט דין לח; כלי חמדה פר' כי תצא; שבט מיהודה [לגרא"י אונטרמן], שער א פ"ט; הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך.

118. שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס' מה.

• בדין חיוב ההצלה של הזולת מסיק התלמוד, שמהפסוק 'והשבתו לו' ¹¹⁹ לרבות אבדת גופו, נלמדת ההלכה שחייב להצילו בגופו, ומהפסוק 'לא תעמד על דם רעך' ¹²⁰ נלמדת ההלכה שחייב לטרוח ולשכור מצילים ¹²¹. ויש מי שכתב, שמפסוק זה הוזהרנו להשתדל בהצלת חברינו ולשית עצות לעזרתם בעת צרה, ואם יש לך כוח להציל בעצה או בהשתדלות, ואתה מראה את נפשך שאין בך יכולת, יקצר כוחך מידה כנגד מידה ¹²². יש שהוכיחו מכאן, שאין אדם חייב להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו מסכנה, אלא רק שחייב להוציא הוצאות על הצלתו ¹²³; ויש שדחו ראייה זו, כי המדובר בסוגיא זו במצב שיש ספק בהצלת המסוכן, שאז באמת אין חיוב למציל להכניס עצמו לסכנה, אבל אילו היתה ההצלה וודאית – חייב להציל ¹²⁴.

• אממר, מר זוטרא ורב אשי ישבו בפתח ביתו של המלך אזגדר. חלף לפנייהם האיש שמביא מזון לפני השרים. ראה רב אשי שמר זוטרא מחוויר ופניו זועפים, כי נתאוה למזון. לקח רב אשי באצבעו מן המזון, ושם בפיו של מר זוטרא. אמר לו הממונה, הפסדת את סעודת המלך! אמרו שוטרי המלך לרב אשי, מדוע עשית זאת? אמר להם רב אשי, מי שעושה מאכל כזה, אין ראוי שיאכל המלך מאכל מידו. אמרו לו מדוע? אמר להם, בשר של חזיר מצורע ראיתי במאכל וכו'. בדקו ומצאו כדבריו, שנעשה לו נס ונמצא שם בשר חזיר מצורע. אמרו חכמים לרב אשי, מדוע סמכת על הנס? אמר להם, ראיתי רוח צרעת שפרחה על מר זוטרא ¹²⁵. יש שהוכיחו מכאן, שצריך להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל חברו מסכנה, אך דחו זאת מכמה סיבות: המדובר במצב שרב אשי היה בטוח בצדקתו, ולא ראה בכך נס, ולא היה כלל בגדר סכנה ¹²⁶; רב אשי היה מקורב למלכות, ולכן לא היה בגדר סכנה ¹²⁷; ויש מי שהוכיח מכאן, שאדרבה אסור להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל חברו מסכנה, שכן חז"ל הקפידו על רב אשי שסמך על הנס ¹²⁸.

119. דברים כב ב.

120. ויקרא יט טז.

121. סנהדרין עג א.

122. **שערי תשובה** לרבנו יונה שער שלישי אות ע.123. **ערוך לנר** סנהדרין עג א; שו"ת **יד אליהו** סי' מג; **אגודת אוזב** ספר הדרשות סוף דרוש א לחודש אלול, דל"ח ע"ב; שו"ת **מהר"ם שיק** חיו"ד סי' קנה, ובספרו על המצוות מ' רלח. וראה עוד **בהעמק שאלה**, סוף שאילתא קכט; **אמרי בינה** חאו"ח סי' יג אות ה.124. **כלי חמדה**, פר' כי תצא; ר' חיים הליר על ס' המצוות, עמ' קעה; הגר"ע יוסף, **דיני ישראל**, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך – על פי הר"ן בחידושיו שם.

125. כתובות סא א. הובא ברא"ש יומא סי' יג.

126. הגר"ע יוסף, **דיני ישראל**, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך.127. **זר זהב** על או"ה כלל נט אות כא.128. **קרבן נתנאל** על רא"ש יומא סי' יג אות ד.

• רוצח שברח לעיר מקלט, אינו יוצא מעיר מקלטו, אפילו כל ישראל צריכים לתשועתו, שמא ייהרג על ידי גואל הדם.¹²⁹ יש מי שהוכיח מכאן, שאין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו מסכנה, ואפילו אם המדובר להציל רבים מישראל.¹³⁰ ודחו ראייה זו, שכן בהצלת כל ישראל לכל הדעות חייב לסכן עצמו, אלא שברוצח בעיר מקלט גזירת הכתוב הוא שלא יצא¹³¹, או שהכוונה שאינו חייב לצאת, אבל אין בזה איסור.¹³²

בנוסף למקורות המצויינים לעיל דנו הפוסקים באירועים שונים במקרא ובסוגיות נוספות בתלמוד ביחס לשאלה אם צריך אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה אם לאו. לדוגמא: אברהם הסתכן כדי להציל את לוט¹³³; יהודה הסתכן כדי להציל את בנימין¹³⁴; משה רבנו הסתכן כדי להציל את העברי המוכה ביד המצרי¹³⁵; אסתר מלכה, שסיכנה עצמה בהיכנסה אל אחשוורוש כדי להציל את כלל ישראל¹³⁶. אכן, כבר כתב המשך חכמה בעניין משה והעברי המוכה, שאין להביא ראייה ממעשים שקודם מתן תורה להלכות הנוהגות לאחר מתן תורה. ויש מי שהביא הסבר זה גם ביחס לאברהם וליהודה¹³⁷. ובעניין אברהם יש מי שתירץ זאת בכך שלפי המדרש נועדה מלחמת המלכים נגד אברהם, ולפיכך חלו עליו דיני מלחמה, ששם בוודאי מותר וצריך להסתכן¹³⁸. ועוד דנו ממעשי ניסים של צדיקים, שסיכנו עצמם עבור כלל ישראל, כגון רבי חנינא בן דוסא¹³⁹, הרוגי לוד¹⁴⁰, ועוד¹⁴¹. אכן עניין אסתר והדוגמאות מחז"ל הם בעניין הצלת כלל ישראל.

129. מכות יא ב; רמב"ם רוצח ז ח.

130. אור שמח רוצח ז ח. וראה במשך חכמה שמות ד יט, שהוכיח כנ"ל דלא כהירושלמי מהפסוק בתורה, שמשה לא חזר להציל את בני ישראל עד שמתו האנשים המבקשים את נפשו (שמות ד יט).

131. כלי חמדה פר' פנחס אות א; שו"ת היכל יצחק חאו"ח סי' לט.

132. שבט מיהודה [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ט. ומהפסוק בשמות בעניין משה אין ראייה, כפי דרשת חז"ל על הפסוק (נדרים סה א), או מפני שאם היה חוזר ונהרג לא יכול היה ממילא להושיע את ישראל. וראה עוד במאמרו של הרב מ.י. סלושץ, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קנח ואילך.

133. בראשית יב-טז.

134. בראשית מד א.

135. שמות ב יא.

136. ראה מה שדנו בזה בנשמת חיים דרשות די"א ע"א; הגהות זר זהב על או"ה כלל נט אות כא; אור שמח רוצח ז ח; כלי חמדה ריש פר' פנחס; שו"ת משפט כהן סי' קמג.

137. שו"ת אבן פנה ח"ב סי' קפו.

138. גבורת יצחק על התורה סי' טו.

139. ברכות לג א.

140. ב"ב י ב.

141. ראה תו"ת ויקרא פי"ט פס' טז; הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך.

סעיף ב: הלכה

להלכה נחלקו הפוסקים אם חייב אדם לסכן עצמו מספק, כדי להציל את חברו מוודאי סכנה:

יש אומרים, שחובתו להסתכן¹⁴². ולשיטה זו יש הסבורים, שלא רק שחייב אדם להסתכן כדי להציל את חברו, אלא שמותר לו גם להקריב את חייו למען מטרות אחרות¹⁴³; ויש הסבורים, שאסור לאדם לוותר על חייו, ודין חייך קודמים הוא דין מוחלט ולא רק זכות קדימה, ולכן אם יש סכנה וודאית למציל, אסור לו לכל הדעות להיכנס לסכנה כזו, כדי להציל את חברו¹⁴⁴; ויש אומרים, שאין חובה לאדם לסכן עצמו עבור חברו, אך רשאי הוא לעשות כן¹⁴⁵.

אמנם רוב רבני דורנו הכריעו שלהלכה הסכימו רוב האחרונים שאין אדם צריך להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל את חברו מוודאי סכנה¹⁴⁶.

אמנם גם לשיטה זו מצינו חילוקי מצבים שונים, שדנו הפוסקים לחייב או להרשות סיכון עצמי לצורך הצלת הזולת:

142. כס"מ רוצח א יד, בשם הירושלמי; ב"י וב"ח חו"מ סי' תכז; שו"ת הרדב"ז ח"ה ללשונות הרמב"ם סי' אלף תקפ"ב (ריח); שו"ת חות יאיר סי' קמו; שו"ע הרב הל' נזקי הגוף והנפש ס"ל, לשון א'; ח"י חת"ס כתובות ס"א ב ד"ה מ"ט; שו"ת נשמת חיים בחלק הדרושים ד"א ע"א; שו"ת מהרשד"ם חיו"ד סי' רד; שו"ת עמודי אור סי' צו; כלי חמדה פר' כי תצא; הגר"ח מבריסק (ראה בס' נפש הרב, עמ' קסו); ערוה"ש חו"מ תכז ד. וראה תפא"ר ברכות מ"א אות ג, שמותר להכניס עצמו לספק סכנה בשביל לקיים מצווה, אבל בתנאי שלא שכיח היזק. וראה מה שכתב על דבריו בס' לאור ההלכה עמ' יד.

143. ראה שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' רכט; שו"ת משפט כהן סי' קמג.

144. מהר"ם שיק על ס' המצוות מ' רלח; שבט מיהודה [לגרא"י אונטרמן] שער ראשון פ"ח אות ז, תשנ"ד, עמ' 177 ואילך. וראה בשו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו, שנסתפק בשאלה זו.

145. ס' חסידים סי' תרעד; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תרכז (ובחדשות אלף נב. וראה בקומץ המנחה מ' רצו, ופת"ש חו"מ סי' תכו בשם אגודת אוזב ספר הדרשות סוף דרוש א לחודש אלול, ד"ג ע"ב, שהוכיחו מכאן שלדעתו של הרדב"ז אין להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו. וראה באמרי בינה חאו"ח סי' יג, מה שתמה על הרדב"ז הזה); או"ח כלל נט דין לח (הובא בבאר היטב או"ח סי' שכט סק"ו); כנה"ג חו"מ סי' תכה בהגה"ט אות יח, ושם סי' תכו בהגב"י אות א; סמ"ע חו"מ סי' תכו סק"א, בדעת הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש, הטור, והשו"ע; שו"ת חקקי לב חחו"מ סי' כו; אגודת אוזב שם; א"ר או"ח סי' שכט סק"ח; שו"ע הרב או"ח שכט ח, ושם נזקי גוף ס"ז, דעה ב; העמק שאלה שאילתא קמו אות ד; קרבן נתנאל על רא"ש יומא סי' יג אות ד; שו"ת יד אליהו סי' מג; מג"ח מ' תכו; אור שמח רוצח ז ח; מ"ב סי' שכט סק"ט. וראה עוד בנידון במאמרו של הרב י. נבון, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 153 ואילך.

146. מ"ב סי' שכט סק"ט; שבט מיהודה [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ט; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קג; יחזקאל דעת ח"ג סי' פד, והגר"ע יוסף, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' סא ואילך; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' מה, וחי"י סי' כה פ"ד ופ"ח, וחס"ו סי' ע, וחס"ז סי' כג; שו"ת יחל ישראל ח"ב סי' עג.

• יש אומרים, שמחלוקת הפוסקים היא רק אם יש חיוב להסתכן כדי להציל חברו מסכנה, אבל לכל הדעות רשאי המציל לעשות כן, והוא ממידת חסידות¹⁴⁷, ומי שנדבה רוחו להציל את הזולת גם על ידי סיכון עצמו, אשרי חלקו¹⁴⁸; יש הסבורים, שהמחלוקת היא על עצם ההיתר, ולדעת האוסרים יש אמנם איסור להסתכן¹⁴⁹; ויש מי שכתב, שקודם מתן תורה היה מותר לאדם להסתכן עבור הצלת חברו, אבל מאז מתן תורה יש איסור בדבר, כי הוא היזק כללי להכלל כולו, וכולם הם מרגישים בהיעדרו, ואיך רשאי להזיק להכלל¹⁵⁰.

• יש מי שכתב, שאם הספק נוטה יותר אל ההצלה, חייב המציל להיכנס לקצת סכנה ולהציל את חברו, ואם לא הציל, עובר משום 'לא תעמד על דם רעך'; ואם הספק נוטה לוודאי, ואפילו כשהספק שקול, אינו חייב למסור נפשו¹⁵¹. ובשיטה זו יש מי שכתב, שהכוונה לכל מידת סכנה שאדם מוכן ליטול על עצמו ולהסתכן בה למען תועלתו הפרטית, כגון לרווח ממון, או למען כבודו, שבסיכון כזה חייב להיכנס גם למען הצלת חברו, אבל כאשר יש חשש גדול של סכנה, שאדם לעולם לא מכניס עצמו לתוכה אפילו תמורת הון רב, או כאשר יצטרך להיכנס לסכנה של עינויים קשים, לא יכניס עצמו גם להצלת חברו¹⁵²; ויש מי שכתבו, שבשום מקרה אין חיוב להכניס עצמו לידי ספק מיתה¹⁵³. ולשיטה זו יש מי שכתב, שהכוונה שכל ספק סכנה שמחללים בגללה את השבת, אין המציל חייב להיכנס בה כדי להציל את חברו, ואפילו בספק סכנה הנוטה יותר להצלה¹⁵⁴.

147. העמק שאלה, שאילתא קכט אות ד; תפא"י יומא פ"ח אות ג; שו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו; הגר"י ויינברג, קובץ יד שאול עמ' שצא ועמ' שצג בהערות (וכתב שם, שאם החמיר על עצמו, ומסר נפשו להציל את חברו, מיקרי קדוש וחסיד); שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד; הרב נ. בר-אילן, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 177 ואילך. וכן משמע מערוה"ש חו"מ תכו ד.

148. הרב י. זילברשטיין, בשבילי הרפואה, י, תשנ"ג, עמ' נח ואילך; הנ"ל, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 3 ואילך. וראה עוד שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קמה; כלי חמדה, פר' כי תצא, ה. וראה מאמרו של הרב י. אריאל, תחומין, יז, תשנ"ז, עמ' 66 ואילך.

149. שו"ת מקדשי השם ח"א שער מחמדים אות ד, ובהערה שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' מה; שם ח"י סי' כה פכ"ח. וכן משמע מאו"ה כלל נט דין לח (וטעמו משום שנאמר 'וחי אחיך עמך' (ויקרא כ ה) – חייך קודמים לחיי חברך (ב"מ סב א), ולכאורה כן משמע משו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תרכז, שאסור להסתכן כדי להציל חברו, שהרי קרא לאדם כזה 'חסיד שוטה', וראה סוטה כא ב, וירושלמי סוטה ג ד – שביטוי זה משמעו איסור.

150. משך חכמה דברים לד ח. אך ראה במאמרו של הרב בר-אילן שם, הע' 20, א20. וראה בשו"ת משפט כהן סי' קמד אות טו, שנסתפק בשאלה זו.

151. שו"ת הרדב"ז ח"ה ללשונות הרמב"ם סי' אלף תקפב (ריח). וראה הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך.

152. הרב י. זילברשטיין, ספר אסיא ז, תשנ"ד, עמ' 3 ואילך; כנ"ל, בשבילי הרפואה, י, תשנ"ג, עמ' נח ואילך. וראה שבט מיהודה [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ט.

153. שו"ע הרב או"ח שכת ח.

154. הרב י. זילברשטיין, אסיא, ובשבילי הרפואה, שם.

• דעת המתירים לאדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו היא דווקא אם ההצלה היא וודאית, שאז אף אם המציל מסתכן – מותר; אבל אם הצלת המסוכן לא תלויה בחיי המציל, ואף אם המציל ימות, יש ספק אם המסוכן יינצל, אסור להסתכן¹⁵⁵; ויש מי שכתב, שגם אז מותר להסתכן¹⁵⁶.

• ההיתר להסתכן עבור חברו הוא דווקא כשיש רק ספק סכנה למציל, אבל אם יש סכנה וודאית למציל, אסור לו להסתכן עבור חברו¹⁵⁷. אבל אם מדובר בצדיק גדול, שמובטח לו שיתקיים נס על ידו – יש מי שכתב, שיכול הוא לעשות פעולות שבסתם בני אדם הם נחשבים כסכנה, כדי להציל אחרים מסכנה¹⁵⁸.

• יש מי שכתב, שלדעת האוסרים לסכן עצמו עבור חברו, הוא הדין שאינו מחוייב לסכן עצמו אפילו עבור הצלת כלל ישראל¹⁵⁹; יש הסבורים, שעבור הצלת כלל ישראל מחוייב כל יחיד לסכן עצמו לכל הדעות¹⁶⁰; ויש מי שחילק בין הצלת רבים מישראל, שאם אין היחיד בכלל הסכנה, אינו מחוייב להיכנס לסכנה עבורם, ובזה אין הבדל בין הצלת יחיד לבין הצלת רבים, לבין הצלת כלל ישראל, שכל יחיד חייב לסכן עצמו עבורם¹⁶¹. ומכל מקום אין לכפות אדם למסור נפשו להצלת הרבים¹⁶².

• יש מי שכתב, שביחס לרופא לכל הדעות אין איסור להיכנס לספק סכנה, ובוודאי שלא ייקרא חסיד שוטה אם יגיש עזרה רפואית. לפיכך, מותר לרופא לטפל בחולה במחלה מדבקת, עם הזהירות המתחייבת מפעולה כזו¹⁶³. טעמו: בדרך כלל המחלות המדבקות אינן מסכנות את המטפל בצורה וודאית; התורה נתנה רשות לרופא, ולא מצינו חילוק בין חולה

155. הגר"ח הליר, על ס' המצוות לא תעשה רצו; שו"ת **עמודי אור** סי' צו; הגר"ע יוסף, **דיני ישראל**, ז', תשל"ו, עמ' כה ואילך.

156. **כלי חמדה**, פר' כי תצא, סי' ו אות ה, שלדעת המתירים לאדם להסתכן עבור חברו, מותר גם בספק הצלה.

157. שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ט סי' יז פ"ה.

158. הגר"ע יוסף, **דיני ישראל**, ז', תשל"ו, עמ' כה ואילך. וראה ברכות לג ב, במעשה רבי חנינא בן דוסא והערוד, וראה במהרש"א שם, **ובתורה חמימה** ויקרא יט טז.

159. **משך חכמה** שמות ד יט, ואור שמח רוצח ז ח.

160. **כלי חמדה**, פר' פנחס, אות א; שו"ת **היכל יצחק** חאו"ח סי' לט (וראה מה שכתב בשו"ת הגרי"א הרצוג חאו"ח ח"א סי' מח אות ז); **שבט מיהודה** [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ט; שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד; הגר"ע יוסף, **דיני ישראל**, ז', תשל"ו, עמ' כה ואילך; שו"ת **רבבות אפרים** ח"ד סי' רמא.

161. שו"ת **משפט כהן** סי' קמג. וראה מאמרו של הרב ש. דיכובסקי, **תורה שבעל פה**, לא, תש"ן, עמ' מ ואילך.

162. הגר"א"י אונטרמן, **התורה והמדינה**, ז', עמ' לה; הרב י. נבון, **תחומין**, ד, תשמ"ג, עמ' 153 ואילך. וראה מאמרו של א. וורהפטיג, **תחומין**, שם, עמ' 144 ואילך.

163. שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח סי' טו פ"י סק"ג; שם ח"ט סי' יז פ"ה, על פי שו"ת **הרמ"א** סי' יט. וראה בס' **נפש הרב** עמ' קסו, שהגר"ח מבריסק הורה לטפל בחולי חולירע, אף שהיה בזה סיכון הידבקות למטפלים.

במחלה מדבקת ושאינה מדבקת; ברופא אפשר לומר שזהו גדרו של עולם; כיוון שהרופא עוסק במלאכתו לפרנסתו, מצינו שמותר להסתכן בספק סכנה עבור פרנסה. וכמו כן יש מי שכתב, שאין חובה על רופאה בהריון לטפל בילד הסובל מאדמת מחשש שתידבק במחלה, ויגרם נזק לעובר, אבל אם רוצה להתמסר להצלת החולה, מותר לה, ואשרי חלקה¹⁶⁴.

● חייל פצוע המוטל בשדה הקרב בעת מלחמה, חייב החובש להכניס עצמו לספק סכנה כדי להצילו, כי בעת מלחמה הדין שונה מעת שלום, והכללים ההלכתיים של 'וחי בהם' ושל 'וחי אחיך עמך', אינם חלים בתנאי מלחמה, ולפיכך חייב כל אחד למסור נפשו עבור הצלת הרבים¹⁶⁵. וכל זה מפני שדיני מלחמה שונים מדינים רגילים של שלום להרבה עניינים, כולל לעניין זה שמותר ואף חייב כל אזורח לסכן נפשו במלחמה, ואפילו במלחמת הרשות. וטעמים אחדים נאמרו לכך: זהו טבעו של עולם; זהו ממשפטי המלך; הברדל בין דיני יחיד לדיני ציבור¹⁶⁶. אם יש חולה בעיר שלא מאנשי הצבא, והוא מקום של סכנה בגלל מלחמה, אין חיוב על הרופא לסכן עצמו להיכנס למקום המלחמה כדי להציל את החולה¹⁶⁷.

● יש שחילקו בין סכנה שבדרך העולם בני אדם לוקחים עליהם לצורך פרנסה, שמותר גם לצורך הצלת חברו, לבין סכנה שלא לוקחים אפילו לצורך פרנסה¹⁶⁸.

באופן עקרוני כתבו אחרונים שאין לתת כללים ברורים וקבועים בנידוננו, אלא הכל לפי העניין, ויש לשקול העניין בפלס ולא לשמור על עצמו יותר מדאי, ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו: המדקדק עצמו בכך, סופו שבא לידי כך¹⁶⁹, וכל המקיים נפש מישאל כאילו קיים עולם מלא¹⁷⁰; ולא כל חשש רחוק נקרא ספק פיקוח נפש, ואם אין בזה גדר ספק נפשות, יש חיוב הצלה, ודבר זה מסור לחכמים ולבקיאים¹⁷¹.

164. הרב י. זילברשטיין, **אסיא**, ז, תשנ"ד, עמ' 3 ואילך; הנ"ל, **בשבילי הרפואה**, י, תשנ"ג, עמ' נח ואילך. וראה השגותיהם של הרב א. נבנצל והרב י. בן מאיר, **אסיא** שם עמ' 10-11.

165. שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ב סי' נז, ושם ח"ג סי' ק; שו"ת **בנין אריאל** עמ' 55; הרב י. זילברשטיין, **אסיא** ובשבילי הרפואה שם; הרפואה לאור ההלכה, כרך ד, ח"א פ"ז.

166. וראה בנידון בשו"ת **מקום שמואל** סי' ח; מנ"ח מ' תכה-תכו, ומ' תרד; שו"ת **משפט כהן** סי' קמג; מהר"ץ חיות, תורת הנביאים, מאמר דין מלך בישראל; שו"ת **שם אריה** סי' כז; חי' הגרי"ז הלוי, פר' בשלח; שו"ת **היכל יצחק** חאו"ח סי' לט; ס' לאור ההלכה, עמ' יד-פד; שו"ת **ציץ אליעזר**, ח"ג סי' ק; הרב י. נבון, **תחומין**, ד, תשמ"ג, עמ' 163 ואילך; הרב ש. זעפרני, **תחומין**, יט, תשנ"ט, עמ' 91 ואילך.

167. הרב זילברשטיין שם.

168. **שבט מיהודה** [לגרא"י אונטרמן] שער א פ"ט; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ט סי' יז פ"ה; הרפואה לאור ההלכה, כרך ד, ח"א, פ"ד.

169. ראה ב"מ לג א; טושו"ע חו"מ רסד א.

170. פת"ש חו"מ סי' תכו סק"ב; ערוה"ש חו"מ תכו ד; מ"ב סי' שכט סק"ט.

171. פת"ש שם.

דוגמה מעשית להלכה ולא למעשה:

עניין החיוב או ההתנדבות ליחידה לחילוף נפגעים נוגעת בשאלה אם אסור, חייב או מותר לאדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה. המצב של פעולות יחידת החילוף מתאים לנתונים הבאים: אמנם אין ודאות מוחלטת להצלת אנשים, אך בכל המקרים שהיחידה מגיעה בזמן סביר לאחר האירוע היא מצליחה להציל לכודים, ולפיכך נראה שהמצב הוא קרוב לוודאי שיהיו ניצולים; ומאידך יש אמנם סיכון למחלצים, אך כמעט שלא קורה אסון מוות למחלצים, בפרט כשמדובר באנשי מקצוע מיומנים וזהירים. לפיכך מתוך סיכום העולה מהכללים בנידון נראה שמצד הדין אין חיוב להימנות על יחידת החילוף, אך הדבר מותר ורצוי, ויש בזה מידת חסידות. אכן משהתנדב אדם ליחידת החילוף, והתאמן והתמקצע בעניין, יש לומר שמוטלת עליו יותר חובה מסתם אדם, ודינו כמו רופא וכחובש, שצריכים לקחת קצת יותר סיכון מסתם אדם, כיון שזה מקצועם ויעודם.

פרק ג: פיקוח נפש

סעיף א: היתר עבירות להצלה

העובר על איסורי תורה, כולל חילול שבת, בשביל פיקוח נפש, אין זה עבירה כלל אלא מצווה¹⁷².

• לפיכך, מי שחילל שבת לצורך פיקוח נפש, ואחר כך התברר שלא היה צורך בכך, כגון שהשתפר מצבו של החולה, או שהחולה נפטר, או שאדם אחר כבר עשה את הדרוש עבור החולה, אף על פי כן עשה מצווה, ויש לו שכר טוב מאת ה'¹⁷³, ואף על פי שהתברר שטעה, אינו נחשב כטעה בדבר מצווה שלא עשה מצווה, אלא הכל כלול בחיוב של 'וחי בהם', והוא פטור מחטאת¹⁷⁴.

• מי שעוסק בהצלת נפשות, ולצורך זה נזקק לעבור על איסורים שונים, אינו צריך כלל לחפש עצות איך להימנע מהעבירה, כיוון שאין זו עבירה אלא מצווה, ולפיכך אין חייבים מעיקר הדין לעשות מעשה שיש בו טורח גדול כדי למנוע את הצורך בחילול שבת בשביל פיקוח נפש¹⁷⁵, ואין חייבים להוציא ממון כדי להימנע ממעשה עבירה לצורך פיקוח נפש כאשר

172. **אור החיים** עה"פ שמות לא טז. וראה בשד"ח דברי חכמים סי' לט.

173. **טושו"ע** או"ח שכח טו, ובמ"ב שם סקכ"ב; **שמירת שבת כהלכתה** פל"ב ס"ז.

174. הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו ב**שמירת שבת כהלכתה** פל"ב הע' יט.

175. **שמירת שבת כהלכתה** פל"ב סע' סה, ובהע' קסו שם.

החיוב על גופו של האדם, אלא אם כן הממון עצמו משועבד לאותו דבר, ואין זה תלוי במחלוקת אם שבת הותרה או דחוייה בפיקוח נפש¹⁷⁶.

● משום חומרת פיקוח נפש, וכדי שלא יבואו אנשים בפעם אחרת להימנע מהצלת אחרים, התירו סופם משום תחילתם, היינו התירו איסורים שונים, גם לאחר גמר הפעולות שנדרשו להצלת נפשות, וכל זה כדי שלא להכשיל לעתיד לבוא, וכדי שלא יבואו לידי סכנת נפשות¹⁷⁷.

● עוד יש מי שכתב, שבעניין פיקוח נפש אפילו מתכווין למלאכת הרשות עם אותה מלאכה של פיקוח נפש – מותר, מפני שהיא מלאכת חובה, ומצווה היא עליו, לפיכך התירו חכמים אפילו כשעושה עמה מלאכת הרשות, כדי שלא ימנע בשום עניין מפיקוח נפש המוטלת חובה עליו¹⁷⁸.

סעיף ב: דרגות ספק פיקוח נפש

● ספק פיקוח נפש אינו סתם ספק השקול, אלא אפילו ספק ספיקא וספק רחוק דוחה את כל האיסורים, ואפילו שלושה ספקות יחד¹⁷⁹, אבל כאשר הספק הוא רחוק מאד, אחד מיני אלף, לא מתחשבים בו גם בענייני פיקוח נפש¹⁸⁰.

● יש מי שכתב, שלא כל ספק רחוק נידון כספק פיקוח נפש, ונדרשת רמת ספק מסויימת כדי להחשיב מצב נתון כמצב של ספק פיקוח נפש, אלא שדרגה כזו איננה קבועה, והיא נקבעת לפי המקובל אצל הבריות להעריך שקיים חשש סכנה. לפיכך, מכיוון שמקובל על הבריות שקנה המידה להערכת סכנה לכל הציבור היא שונה מהערכת הסכנה ליחיד, הרי שספק סכנה לכל הציבור נידון כספק פיקוח נפש גם אם הסכנה היא בסבירות נמוכה מזו שהיא מוערך כספק פיקוח נפש לגבי יחיד. כמו כן רמת הסכנה הנדרשת להגדרת מצבו של אדם כחולה שיש בו סכנה היא גבוהה יותר מהרמה הנדרשת כדי להתיר טיפול מסויים כחולה שכבר הוגדר כחולה שיש בו סכנה¹⁸¹.

176. שו"ת **מנחת שלמה** סי' ז אות א. וראה עוד בשו"ת **מנחת שלמה** ח"ב סי' סט. אמנם הגר"פ עפשטיין על קונטרס הרפואה ב**סידור מנחת ירושלים**, הע' 11, כתב שצריך לטרוח ואף לסבול קצת כדי למעט באיסורים, גם כאשר עוסקים בהצלת נפשות, וכן משמע משו"ת **דברי מלכיאל** ח"ד סי' טו. אך ראה בשו"ת **מנחת שלמה** שם, מה שדחה דבריהם באריכות.

177. ראה עירובין מד ב. וראה בשו"ת **מנחת שלמה** סי' ז סוף אות א, ושם דוגמאות שונות בנידון. וראה עוד בשו"ת **חת"ס חאו"ח** סי' רג, ו**חאו"מ** סי' קצד. וראה באריכות מחלוקת הגר"מ פיינשטיין בשו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"ד סי' פ, והגרש"ז אויערבאך בשו"ת **מנחת שלמה** סי' ח – אם ההיתר של סופו משום תחילתו הוא דווקא באיסורי דרבנן או אפילו באיסורי תורה. וראה עוד על חזרת צוותי רפואה מפעולות הצלה בשבת, **בית הלל** כג (תמוז תשס"ה) עמ' נה-סב.

178. ר"ן שבת קו ב ד"ה הא.

179. ראה שו"ת **הגריי"א הרצוג** חאו"ח ח"א סי' נח; שו"ת **שבט הלוי** ח"א סי' ס, ושם ח"ה סי' קעד.

180. שו"ת רעק"א סי' ס; שו"ת **חת"ס חיו"ד** סי' שלו; שו"ת **הגריי"א הרצוג** שם.

181. הרב מ.מ. פרבשטיין, **אסיא**, חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 87 ואילך.

• בעצם הקביעה של חשש רחוק לפיקוח נפש אם יש להחשיבו כספק פיקוח נפש הדוחה שבת, או שיש להחשיבו כמצב נדיר מאד, שאינו דוחה שבת, יש לדון בכל מקרה לגופו¹⁸².

בפיקוח נפש ציבורי מצינו קולות מיוחדות, הן ביחס לעצם ההגדרה של מצב פיקוח נפש, והן ביחס לגדרי פיקוח נפש:

• נזק של רבים נחשב כמצב של פיקוח נפש, אשר מתיר חילול שבת באיסור דרבנן, כגון לטלטל קוץ המונח ברשות הרבים מחשש שייזקו בו רבים, או לכבות גחלת של מתכת¹⁸³; ויש אומרים, שמחמת חשש נזק לרבים מותר לעבור אפילו באיסורי תורה, כגון כיבוי גחלת ברשות הרבים, בשביל שלא יזקו בה רבים¹⁸⁴.

• מותר לחלל שבת להצלת רבים גם כשהסכנה עדיין לא החלה¹⁸⁵, בעוד שביחיד אין מחללים שבת על ספק סכנה עתידית.

• ספק סכנה לכל הציבור נידון כספק פיקוח נפש גם אם הסכנה היא בסבירות נמוכה מזו שהיה מוערך כספק פיקוח נפש לגבי יחיד¹⁸⁶.

דוגמאות מעשיות להלכה ולא למעשה:

א. בכל מקרה שיש חשש וספק, אפילו רחוק, שיש יהודי בתוך ההריסות, ואפילו מדובר ביהודי אחד, ודאי שמותר להטיס את כוחות החילוץ במהירות האפשרית, ואם הדבר כרוך בחילול שבת הדבר מותר ומצווה¹⁸⁷. הנתונים ביחס למצבים שבהם מפעילים את היחידה לחילוץ בודאי עונים על קני המידה של ספק פיקוח נפש. לעומת זאת אם ברור וידוע בוודאות שאין יהודים בין ההריסות, וכל המאמץ נעשה להצלת גויים, מעיקר הדין נראה שאסור, אך יש מקום להתיר מדין איבה וסכ"נ.

ב. כאשר האתר ההרוס נמצא באזור שאין בו עירוב בודאי מותר לטלטל בשבת כל מה שצריך לצורך פיקוח נפש. ברם ספק אם מותר לטלטל דברים

182. וראה בתשובות וכתבים לחזו"א סי' מח, בעניין הודעה לציבור לרדת למקלטים בשבת בעת מלחמה, שכתב "ואף שאין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, מכל מקום בדברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש, אין דנים כפיקוח נפש, ותלוי במידת הבטחון".

183. שבת מב ב, ורש"י שם; ביצה כח ב; טושו"ע או"ח שח יח.

184. ר"ן על ר"ף, שבת מב ב. והוא על פי שיטת רב האי גאון, בה"ג והר"ח בסוגיא שם. וראה חי' הרמב"ן שם, ושו"ת הרשב"א ח"ד סי' שכו. וראה שו"ת קובץ תשובות ח"א סי' ל.

185. בדין נכרים שבאו על עיירות ישראל הסמוכות לספר, שכתב האו"ז בהל' שבת סי' פד אות יד – שאין לחלק בין היכא שצרו כבר, לאומרים שרוצים לבוא לשלול, אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול, אף על פי שלא באו עדיין, מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו, דאין מודקדקין בפיקוח נפש. וראה הרמ"א או"ח שכט ו, ובמ"ב שם סקט"ו.

186. הרב מ.מ. פרבשטיין, אסיא, חוב' נג-נד, תשנ"ד, עמ' 87 ואילך.

187. ומשנה מפורשת היא: מי שנפלה עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראל – מפקחין עליו את הגל (יומא פג, א).

לצורך הנוחיות של המחלצים, אלא אם כן מדובר בדבר שיש לו תועלת אמיתית להצלה. אכן בהנחה שאתר ההרס הוא מקום כרמלית יש מקום להקל במצבי ספק.

ג. המת נחשב כמוקצה, ולא התירו לטלטלו אלא רק במצבים מיוחדים כשהוא מוטל במקום לא משומר, או במקום שיש לחשוש להשחתה, לביזיון ולסירחון. משנה מפורשת היא¹⁸⁸: מי שנפלה עליו מפולת וכו', מצאוהו חי – מפקחין, ואם מת – יניחוהו. אכן להלכה נפסק שמת המוטל במקום שירא עליו מפני הדליקה, אם יש ככר או תינוק מטלטלו על ידיהם; ואם אין לו ככר או תינוק, אם יש לו שתי מטות מטלטלו ע"י שיהפכנו ממטה למטה דהוי טלטול מן הצד; ואם אין לו לא זה ולא זה, מטלטלו טלטול גמור, וכל זה באותה רשות. מת המוטל בחמה, מטלטלו מחמה לצל באותה רשות ע"י ככר או תינוק; ואם אין לו ככר או תינוק לא יטלטלנו כלל, אפילו להפכו ממטה למטה, דטלטול מן הצד שמיה טלטול¹⁸⁹. וככר או תינוק לאו דווקא, וה"ה שאר חפץ שמותר לטלטל¹⁹⁰. ואף שמהשו"ע משמע שלרשות אחר אסור להוציא בכל גווני, אבל הרבה אחרונים הסכימו דאפילו לרשות אחרת שלא ערבו עם זה או לכרמלית שרי להוציא מפני בזיון המת ובמקרה כזה אדרבה טוב להוציאו בלא ככר ותינוק כדי למעט באיסור הוצאה¹⁹¹. וכן מדובר כאן שעדיין לא הסריח אלא שחושש פן יסריח ולכך החמיר המחבר דדוקא באותו רשות מותר להוציא, אבל לדעת רמ"א בהג"ה שם דהביא דעת רש"י וטור גם במוטל בחמה שהוא קרוב להסריח נמי שרי להוציא לרשות אחר וכן פסק הב"ח להקל¹⁹². לכאורה ברור שבנסיבות של רעידת אדמה יש חשש כבד שהגופות יסריחו, ובדרך כלל מדובר בכרמלית, ולכן יש להקל להוציא את גופות היהודים ממקום ההריסות למקום אחר שלא יסריחו¹⁹³.

סעיף ג: טומאת כהנים

בדין טומאת כהנים בזמן הזה מצינו דעות חלוקות. יש הסבורים, שלשיטת אחד מן הראשונים, היינו הראב"ד בעל ההשגות¹⁹⁴, אין על

188. יומא שם.

189. טושו"ע או"ח שיא א.

190. מ"ב שם ס"ק א.

191. מ"ב שם ס"ק ד. וראה ביאור"ל.

192. מ"ב שם ס"ק ה. וראה עוד בגשר החיים ח"א פ"ה ס"ה.

193. וכן מותר לפנותם ממקומם אם הימצאותם במקומם מעכבת או מפריעה להמשך עבודת ההצלה.

194. ראב"ד נזירות ה טו. ויש להעיר כי שיטת הראב"ד הנ"ל בהשגותיו על הרמב"ם, סותרת לשיטתו בספרו תמים דעים סי' רלו, ובהשגותיו על הר"ף סוף מכות, ששם כתב כשיטת רוב הראשונים כדלקמן, שכהן אסור מן התורה לחזור ולהיטמא. וכתב בשו"ת חת"ס חיו"ד סוסי' שלח, שהראב"ד חזר בו ממה שכתב בהשגות, אך בנחל אשכול הל' טומאת כהנים סוסי' נד כתב, שמקורם כתב הראב"ד ס' תמים דעים, וההשגות כתב לעת זקנתו. ואמנם

הכהנים בזמן הזה איסור להיטמא למת אף מדרבנן, כיוון שהם טמאי מת¹⁹⁵, וטהרת מי חטאת אינה נוהגת בזמן הזה, נמצא שאין הכהנים מוסיפים על עצמם ימי טומאה¹⁹⁶. אכן, רוב הראשונים והאחרונים חולקים על הסבר זה בשיטתו של הראב"ד. יש הסבורים בשיטתו, שאמנם אם הוסיפו הכהנים טומאה על טומאתם, הרי הם פטורים, אלא שמכל מקום אסורים הם להיטמא מדרבנן¹⁹⁷, וכן משמע שיטת ראשונים אחרים, שאין איסור מן התורה על כהן טמא להוסיף טומאה על טומאתו¹⁹⁸, ומכל מקום אסור לו להיטמא מדרבנן¹⁹⁹; ויש הסבורים, שלשיטת הראב"ד אסור לכהנים בזמן הזה להוסיף טומאה על טומאתם מן התורה, אלא שאינם לוקים על כך²⁰⁰. יתר על כן, רוב הראשונים והאחרונים חולקים על שיטת הראב"ד הזו מכל וכל, וסבורים שכהן שנטמא ופירש מן הטומאה, וחזר ונטמא, חייב מן התורה, ומלקים אותו²⁰¹, ואף בזמן הזה מוזהר הכהן שלא להיטמא למת,

בש"ת **מהרש"ם** ח"ג סי' שסו כתב באמת להיפך, שהראב"ד חזר בו ממה שכתב להחמיר **בתמים דעים**, והקל בהשגותיו, שהם מאוחרות יותר. וראה **בשדה חמד** מערכת ט"ת כלל מד ד"ה אמנם הגאון וכו'.

195. ראה בש"ת **חת"ס** חיו"ד סי' שמ אות א, שביאר כיצד היא המציאות שכהנים בזמן הזה הם טמאי מתים.

196. משל"מ אבל ג א, וש"ת **רעק"א** תניינא סי' יח – בשיטת השגות הראב"ד נזירות ה טו. וראה עוד **בשדה חמד** מערכת ט"ת סוף כלל מד; ש"ת חיי אריה סי' סז.

197. **מאירי** נזיר מב ב; רמב"ן מכות כא א; **מנ"ח** מ' רסג; **שיירי קרבן**, ירושלמי נזיר ז א ד"ה אכריז; **ישועות יעקב** אור"ח סי' שמג סוסק"ב; ש"ת **שאגת אריה החדשות** סי' יא.

198. רש"י – אליבא דלח"מ נזירות ה טו; משל"מ אבל ג א; ש"ת **חת"ס** חיו"ד סי' שלט. אמנם בחזו"א יו"ד סי' רי אות יג, כתב שדעת רש"י איננה כדעת הראב"ד; ר"ת – הובא בסמ"ג עשין רלא; **תורת האדם** לרמב"ן הוצאת שעוועל עמ' קלה; רא"ש הל' טומאה סי' ו. וראה בש"ת **חת"ס** חיו"ד סי' שלח-ט, ובמנ"ח מ' רסג סקי"ג ד"ה אבל באמת, שדעת הר"ת כדעת הראב"ד. וראה בחזו"א יו"ד סי' רי סקי"ג; בה"ג – הובא בסמ"ג עשין רלא; **שלטי גיבורים** שעל הרי"ף בהלכות קטנות, הל' טומאה אות ד; ס' **יראים השלם**, סי' שיא; סמ"ק, סי' מח. ומה שכתב בש"ת **מהרש"ם** ח"א סי' רטו, שהר"ן בחי' נידה נז א סובר כר"ת, לא משמע כן, עיי"ש.

199. **תורת האדם**, עמ' קלו; ש"ת **הריטב"א** ח"א סי' שכד, וסי' תי; **האשכול** ח"ב עמ' 177; ש"ת **הרשב"א** ח"א סי' שכד. וראה עוד במקורות שבהערה הקודמת. ומה שכתבו הפוסקים בשיטות הראשונים הנ"ל, שרק באותו יום אין איסור נוסף לטומאה, אבל לאחר אותו יום לדברי הכל חייב, כי מוסיף ימי טומאה – כתבו בש"ת **שואל ומשיב** מהדו"ק ח"א סי' שה-שז, ובש"ת **בית יצחק** חיו"ד ח"ב סי' קנא, שבזמן הזה שאין לנו אפר פרה אדומה, אם נטמא פעם אחת, לא חל עליו טומאה מחדש גם בשאר הימים, וממילא בזמן הזה נחשב תמיד כאותו יום, ולכן הוי רק טומאה מדרבנן; וראה מאמרו של הרב ל"י. הלפרין, **הלכה ורפואה**, ד, תשמ"ה, עמ' קצב ואילך, שהביא מחלוקת בהבנת הר"ת, אם דווקא בו ביום יכול להיטמאות, או גם בימים שלאחריו. וראה מאמרו של הרב י.ד. בליין, **הלכה ורפואה**, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך, שכתב בדעת הר"ת להתיר דווקא באותו יום, אבל ביום אחר הרי הוא מוסיף טומאה על טומאתו, ואסור אפילו בזמן הזה, ולא הביא מכל המחלוקת הנ"ל. וראה עוד בש"ת **פרשת מרדכי** חאו"ח סי' ט, ובש"ת **מהרש"ם** ח"ב סי' רלג.

200. **דגול מרובה** יו"ד סוס"י שעב ד"ה אמר יחזקאל; ש"ת **חת"ס** חיו"ד סי' שלח-שלט, וסי' שמ אות א. וכן משמע בחי' רמב"ן מכות כא א, בשיטת הראב"ד, שסובר שכהנים בזמן הזה אין לוקים על הטומאה אבל אסורין. וכן כתב **בערוה"ש** יו"ד שסט ב – בדעת הר"ת.

201. רמב"ם אבל ג ד; **תורת האדם** לרמב"ן הוצאת שעוועל עמ' קלה, וחי' הרמב"ן שבועות יז א, מכות כא א, נידה נז א; ש"ת **הרשב"א** ח"א סי' שכד; מאירי נזיר מב ב, ומכות כא א;

לפי שקדושתו קדושת עולם, ואם נטמא חייב מלקות²⁰². יש אף מהפוסקים שכתבו, שאין לצרף את שיטת הראב"ד אפילו כסניף, ואפילו לספק ספיקא, כי הוא נגד כל הפוסקים²⁰³; אך רבים מהאחרונים כתבו בנידונים שונים לצרף את שיטת הראב"ד לסניף ולספק-ספיקא²⁰⁴.

לשיטת ההלכה שיש איסור על הכהנים להוסיף טומאה, יש שהציעו היתרים שונים לכהן ללמוד רפואה, אף שבמהלך לימוד הרפואה הוא מיטמא למתים:

● רבים מהפוסקים סבורים, שאין אנו בקיאים ביחוסים כהנים בזמן הזה, ועל כן הכהנים בזמן הזה אינם אלא כהני ספק, ודנו בכך ביחס להלכות כהונה שונות²⁰⁵. מטעם זה יש מי שכתב להתיר לכהנים ללמוד רפואה, אף שמיטמאים למת²⁰⁶. אכן רוב הפוסקים סבורים, שגם בזמן הזה הכהנים מוחזקים הם, וחלילה להוציא לעז על יחוסים כהונה בזמן הזה, וחלילה לעשות בזה איזה ספק, או לצרף דעה זו אפילו לצירוף כלשהו²⁰⁷, ולפיכך יכולים הם לברך כל הברכות הנוגעים לכהנים (נשיאת כפים, פדיון הבן), לפדות בכור

ריטב"א שבועות יז א; ח"י הר"ן נידה נו א; ס' האשכול ח"ב עמ' 177; רי"ז חוה נכ"ח ח"ד; ב"י יו"ד סי' שעג סוד"ה לכל אלו וכו'; שו"ת שאגת אריה החדשות סי' יא.

202. תשובות הגאונים חמדה גנוזה סי' נח, וראה באוצר הגאונים ברכות עמ' 17; האשכול ריש הל' טומאת כהנים. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' טמאת כהנים, הע' 13, שכן נראה ברי"ף ורא"ש הל' טומאה, וטושו"ע יו"ד, שהביאו להלכה דיני טומאת כהנים בזמן הזה.

203. משל"מ אבל ג א; דגול מרבכה יו"ד סי' שעב סק"ב (אמנם ראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח, שהדגול מרבכה חזר בו לאחר משא ומתן עם הגר"נ אדלר); שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח (אמנם בסי' שלח השתמש החת"ס בדעה זו לס"ס, והעיר בשו"ת אבני נזר סי' תסח, ששתי תשובות אלו סותרות).

204. לדוגמא ראה שו"ת אהל יצחק חיו"ד סי' לג; שו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב סי' קנא; שו"ת חזון נחום סי' קטו; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' רטו; שערים המציינים בהלכה, סי' רב סק"ו, בקונטרס אחרון; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חיו"ד סוס"ה שע. וראה בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלח, ובמנ"ח מ' רסג סק"ג ד"ה אבל באמת וכו', שתמהו על המשל"מ אבל ג א, שכתב שדעת הראב"ד היא יחידאה, בעוד שיש עוד ראשונים הסבורים כמותו, כמבואר לעיל.

205. שו"ת מהרי"ק ח"א סי' קמח-קמט; שו"ת הריב"ש סי' צד; שו"ת מהרי"ו סי' קנג; יש"ש ב"ק פ"ה סי' לה; רמ"א או"ח תנו ב; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' רלה; דברי חמדות רפ"ק דבכורות אות ט; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' צג; ט"ז יו"ד סי' שכב סק"ה; שו"ת שם סק"ט; מג"א או"ח סי' רא סק"ד; שו"ת מבי"ט ח"א סי' ריט; ישועות יעקב או"ח סי' שמג סק"ב; שו"ת צמח צדק ח"א סי' יא; שאילת יעבץ ח"א סי' קנה; שו"ת בית אפרים ח"א סי' ו; חיי אדם שערי צדק פי"ד ס"ד; חזו"א שביעית סי' ה סק"ב; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' סט. וראה באריכות בפת"ש יו"ד סי' שה סק"ב, וסי' שכב סק"ג, ובשד"ח מערכת כ"ף כלל צב.

206. הרב צבי הכהן שערשעוובסקי, המליץ, שנה תרמ"ד, גליון א.

207. שו"ת כנסת יחזקאל סוס"ה נו וסוס"ה צו; שו"ת חוט השני סי' יז; שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קמט; גליון מהרש"א יו"ד שה ח; ערוה"ש יו"ד שה נה; שו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמו סק"ו. וכן נראה דעת החת"ס חיו"ד סי' קמח-קמה, ושם סי' רצא, ושם תאבה"ז ח"א סי' מא-מב. אך ראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלו. וראה באריכות במאמרו של הרב ש. אריאלי, נועם, ב, תשי"ט, עמ' נה ואילך.

וכיו"ב²⁰⁸. יתר על כן, שאלה זו אם כהנים בזמן הזה יש להם דין מיוחדים לכל דבר, או שמא אינם אלא כהנים מספק, נוגעת רק לדברים של 'וקדשתו', או דברים שבמזון כגון פדיון הבן וכיו"ב, אבל לעניין איסור כהן לישא גרושה, ולעניין הימנעות מטומאה, כולם מודים, שאף כהני חזקה בזמן הזה מוזהרים על כך²⁰⁹. בשנת 1997 התפרסם מחקר גנטי, שעל פיו ישנם סמנים מיוחדים על הכרומוזום הזכרי (Y), שהם אופייניים ומשותפים לכל הצאצאים מזרע אהרן הכהן. הסמנים הללו נמצאו הן אצל כהנים אשכנזים והן אצל כהנים ספרדים באותה מידה. המחקר נערך על יהודים המוחזקים ככהנים ועל יהודים המוחזקים כאינם כהנים, והוא כלל נחקרים מישראל, אנגליה, קנדה וארה"ב. הערכת החוקרים הללו היא, שכיום ישנם כ-350,000 כהנים בעולם, המהווים כ-5% מכלל הזכרים היהודים. על פי חישובים שונים הסתבר לחוקרים כי השינוי הייחודי הזה התרחש לפני כ-3000 שנה, וזה תואם להפליא את ימי חייו של אהרן הכהן, שחי לפני כ-3300 שנה²¹⁰. ממצאים גנטיים שאינם תואמים את התוצאות הללו באדם פלוני יכולים לשלול במידה גבוהה של הסתברות שאדם פלוני הוא כהן; מאידך, נוכחות הסמנים האופייניים תומכת במסורת שאדם פלוני הוא כהן, אך איננה יכולה להוכיח זאת. יש מי שכתב, שגם הבדיקות הגנטיות, אם אמנם יתברר כי אמיתות הן, אין לסמוך עליהם באופן החלטתי, אלא רק לצרפם כסניף לדברים אחרים, ועל כן אין להוציא כהנים מחזקתם להקל על סמך בדיקות כאלו²¹¹.

● יש מי שנטה להתיר לכהן ללמוד רפואה מדין פיקוח נפש, שאף על פי שהוא מוזהר מלהיטמא למתים, הרי עיסוקו העתידי ברפואה, מתיר לו את איסור טומאתו²¹². דעה זו נדחתה בגלל מספר נימוקים: יש רופאים אחרים, ולא צריך דווקא אותו²¹³; אין היתר פיקוח נפש בלימוד הרפואה, רק בעיסוק ברפואה למי שכבר רופא ובקי, ואין כאן חולה בפנינו, שהלומד רפואה יכול להצילו²¹⁴.

208. ראה בשד"ח שם. וראה עוד בשאלת ייחוס הכהנים בזמן הזה בתומים סי' טו אות ג; מנ"ח מ' שני; שו"ת חתן סופר סי' כה. וראה עוד בס' **אוצר פדיון הבן**, ח"א פ"ז. אמנם ראה בס' **עליות אליהו** סי' ז, שהגר"א פדה עצמו אצל מהר"ם רפפורט הכהן, לפי שמשפחת רפפורט מוחזקים למיחסי כהונה. וראה עוד בנידון **במעשה רב**, סי' קא.
209. **כל בו על אבלות**, ח"א עמ' 82, על פי מדרש תהלים פי"ט, **והאשכול** הל' טומאת כהנים רפנ"ב; הרב י.ד. בלייך, **הלכה ורפואה**, ג, תשמ"ג עמ' קצט ואילך.
210. ראה על כך: Hammer MF, et al, *Nature* 385:32, 1997; ד. רוזנגרטן ואח', בד"ד, 9, תשנ"ט, עמ' 29 ואילך; M.G. Thomas, et al, *Nature* 394:138, 1998.
211. שו"ת **ציץ אליעזר**, חכ"ב סי' נט סק"א.
212. ראה עורך **כרם חמד**, שנה ח, תרי"ד; הרב מ. הכהן, תורה שבעל פה, ו, תשכ"ד, עמ' עה ואילך.
213. שו"ת **אגרות משה** חיו"ד ח"א סי' קנה.
214. הרב י.ד. בלייך, **הלכה ורפואה**, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך.

• יש מי שרצה להוכיח, שלצורך פרנסה התירו לכהן להיטמא²¹⁵, שכן מותר לכהן להיטמא על ידי יציאה לארץ העמים, בין השאר גם כדי להציל את שדהו מנוכרי²¹⁶. דעה זו נדחתה, שכן יש הבדל בין הפסד ממון לבין מניעת ריווח²¹⁷, וכן מפני שטומאת ארץ העמים היא מדרבנן, ולא מצינו שהתירו לכהן להיטמא בטומאה דאורייתא לצורך פרנסה²¹⁸.

• יש מי שהתיר לכהנים ללמוד רפואה, אם הגופות באותו בית ספר לרפואה הם של גויים²¹⁹. אכן, עניין זה תלוי במחלוקת הפוסקים. שכן אמנם יש הסבורים שמת עכו"ם אינו מטמא באוהל²²⁰, אך יש הסבורים, שמת עכו"ם מטמא באוהל²²¹, ולהלכה כתבו הפוסקים, שנכון להיזהר כשיטה זו²²². יתר על כן, לדעת מרבית הפוסקים, אף אם אין הגוי מטמא באוהל, הרי הוא מטמא במגע ובמשא²²³.

• יש מי שהתיר לכהן ללמוד רפואה, וכן התיר לכהן להיכנס לבית חולים, על ידי העצה שיענוד על צווארו שרשרת של מתכת שנגעה במת או באוהל מת, מכיוון שחרב הרי הוא כחלל, היינו שכלי שנגע במת הרי הוא אבי אבות הטומאה כמת עצמו²²⁴, וכל עוד הוא נושא את התכשיט הטמא על גופו, הרי הוא כמי שנוגע במת, ועל כן אין הוא מוסיף טומאה כשהוא חוזר ונוגע במת אחר²²⁵. גישה זו מבוססת על ההלכה, שכהן המחובר לטומאה, והוא מחולל ועומד, אינו חייב על טומאה נוספת, הואיל ולא נסתלק מהטומאה הראשונה, וכל הטומאות כאחת הן חשובות, ואינו נחשב כמוסיף טומאה על טומאתו²²⁶. ואף כי נחלקו הפוסקים, אם מותר לכהן

215. ר' יצחק שמואל ריג"ו (המכונה יש"ר), **כרם חמד** כרך ח, שנת תרי"ד.

216. שמחות ד כה.

217. עורך **כרם חמד** שם.

218. הרב י.ד. בלייך, **הלכה ורפואה**, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך. אמנם על דחיה זו יש להעיר, שלשיטות פוסקים רבים, אין טומאת כהן בזמן הזה אלא מדרבנן, כמבואר לעיל, וי"ל.

219. **מלכי בקודש** ח"ג עמ' 9 ועמ' 153; הרב ל.י. הלפרין, **הלכה ורפואה**, ד, תשמ"ה, עמ' קצב ואילך.

220. רמב"ם טומאת מת א יג, ואבל ג ג; **יראים השלם** סי' שכב; וראה בהג' מיימוניות אבל פ"ג אות ב; נמו"י ב"מ קיד ב; משל"מ אבל ג א; שו"ת **חת"ס חיו"ד** סי' שלח; **גשר החיים** ח"א פ"ו ס"ג. וראה עוד **באנציקלופדיה תלמודית** כרך יט, ע' טמאה, עמ' תקא.

221. תוס' יבמות סא א; סמ"ג עשין רלא; שו"ת מהר"ם בר"ב ד"ק סי' קסט, וראה בשו"ת **הרא"ש** כלל ל סי' א; מאירי יבמות סא א, בשם אחרוני הרבנים.

222. שו"ת **הרא"ש** כלל ל סי' א; טושו"ע יו"ד שעב ב.

223. רמב"ם שם; סמ"ק מ' פט; ראבי"ה חולין סי' אלף וקנ"ג; ריטב"א פסחים ט א; ש"ך יו"ד סי' שעב סק"ד. אף שהיראים השלם סי' שכב סבור, שגוי אינו מטמא אף במגע ומשא. וראה בשו"ת **הגרי"א הרצוג** חיו"ד ח"ב סי' קמה, שאין להחשיבו כדעת יחיד בדין זה, ויש מקום לצרפו לספקות. וראה **בכל בו על אבלות**, ח"א עמ' 84-81, שאסר אף במת גוי.

224. רמב"ם טומאת מת ה ג.

225. הרב ש. גורן, **תורת הרפואה**, עמ' 242 ואילך; **אסיא** סט-ע, 65-84.

226. ראה נזיר מג א; רמב"ם אבל ג ד; חיד' רמב"ן שבועות יז א, ועוד.

לנגוע לכתחילה בכלי מתכת שנטמא ממת²²⁷, אך יש פוסקים שכתבו שנהגו הכהנים להקל בטומאת חרב²²⁸. אמנם גם בעל העצה עצמו כתב שיראי ה' לא ישתמשו בפתרון זה, כל עוד יכולים הם להימנע מלהזדקק לו²²⁹. אכן, רבנים אחרים דחו גישה זו²³⁰, ובין יתר הנימוקים לדחיה יש לציין את זו: ההלכה שאין איסור תוספת טומאה כל עוד הכהן לא פירש מהטומאה הראשונה, היא דווקא כשהוא מחובר לטומאה שהכהן מוזהר עליה, אבל מכיוון שאין הכהן מוזהר על חרב כחלל, הרי הוא חייב על טומאת מת שני, גם כשהוא מחובר לחרב טמא.

• יש מי שהתיר לכהנים ללמוד רפואה על ידי לבישת כפפות²³¹. היתר זה הוא על סמך השיטות, שחיבור אדם בכלים וכלים במת, אין טומאתם כי אם מדרבנן, כמו חיבורי אדם באדם ואדם במת²³², ובצירוף צורך במצות רפואה. דעה זו נדחתה מכמה טעמים: כהן מיטמא גם בהיסט, ואי אפשר כשחותך בגוף המת שלא יסיט²³³; אין בעצם לימוד רפואה משום מצווה, ואין בזה כוח לדחות אפילו איסור דרבנן²³⁴.

אשר על כן, סבורים רוב רובם של הפוסקים, שאסור לכהן ללמוד רפואה²³⁵, והדבר פשוט וברור כל כך שאסור לכהן להיטמא למת, ומפורסם בכל העולם, שאפילו אם יבואו גדולי עולם ויאמרו להקל, אין שומעים להם²³⁶. וכן יש מי שאסר לכהן ללמוד רפואה גם בחו"ל, למרות שעורכים את ניתוחי המתים על גופות של גויים, והוא מחשש איסור נגיעה במת

227. ראה סיכום הדעות באנציקלופדיה תלמודית, כרך כ, ע' טמאת כהנים, עמ' רסז.
228. ראה תוס' נזיר נד ב ד"ה ת"ש; רמב"ם אבל ג ב; רמ"א יו"ד שטס. וראה כנ"ל גם בשו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמה.

229. הרב ש. גורן, ס' היובל לרב מ. קירשנבלום, עמ' כט ואילך. וראה במכתבים למערכת, אסיא, עג-עד, תשס"ד, עמ' 192-3 בנידון.

230. הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך; הרב ל.י. הלפרין, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קצב ואילך (הובא גם באסיא, חוב' סט-ע, תשס"ב, עמ' 85 ואילך), שדחה באריכות שיטה זו. וראה גם מאמרו של הרב ב. ברקוביץ, אסיא, סט-ע, תשס"ב, עמ' 106 ואילך.

231. משנת אברהם, מילואים והשמטות לח"ב, עמ' רפג.

232. ראה משל"מ טומאת מת ה ב.

233. שו"ת הגרי"א הרצוג חיו"ד ח"ב סי' קמה.

234. הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך. יש להעיר כי גישה זו מבוססת על השיטה המבוארת בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנה. אמנם בשו"ת הגרי"א הרצוג שם סבור שעיקר לימוד חכמת הרפואה וודאי שמצווה גדולה היא, ומוכיח משבת פב א.

235. נחל אשכול ח"א הקדמה עמ' יא ואילך; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שג; שו"ת מהר"י אסאד חאו"ח סי' מז; שו"ת כחב סופר חאו"ח סי' טז; שו"ת מלמד להועיל ח"א סי' לא; משמרת שלום, ח"ב עמ' 46; שו"ת גבול יהודה חיו"ד סי' לא; כל בו על אבלות ח"א עמ' 81-83, אות כב; עשה לך רב ח"ג סי' לב; שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קסד; הרב י.ד. בלייך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קצט ואילך.

236. שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' קנה. וראה שם, שדוחה הראיה שהיו מרבתינו הראשונים שהיו כהנים וגם רופאים, כי הם למדו מכוחות עצמם, ולא נטמאו למתים.

גוי.²³⁷ יחד עם זאת יש מי שכתב, שאמנם איננו מורה היתר לכהנים ללמוד רפואה, אבל יש לצרף מספר ספיקות ודיני ספק-ספיקא באיסורים, ועל כן יש לצדד בזכותו של כהן שומר תורה ומצוות שלומד רפואה שלא להחתימו בחותמת של עברייני.²³⁸ ועוד יש מי שכתב, שלימוד רפואה לכהן היא שאלה קשה, וודאי לכתחילה לא יכניס את עצמו לזו.²³⁹

ופשוט, שכל כהן האסור בטומאת מת, הוא שאסור ללמוד רפואה, והוא כולל גם כהן בעל מום.²⁴⁰ אבל מי שאינו חייב להימנע מטומאה, יכול ללמוד רפואה, כגון כהן חלל,²⁴¹ ובת כהן.²⁴²

כל זה אמור ביחס ללימוד מקצוע שתוך כדי הלימוד נחשף הכהן למתים וצריך להיטמא להם בשעה שעדיין אין ביכולתו להצילם. אכן אם הוא כבר מומחה בתחום, ועוסק בפיקוח נפש משתנה דינו. שהרי פיקוח נפש דוחה איסור טומאת כהנים,²⁴³ והוא-הדין ספק פיקוח נפש.²⁴⁴

דוגמא מעשית להלכה ולא למעשה:

בעניין טומאת כהנים, כפי שמבואר כאן באריכות בעניין סטודנט לרפואה ורופא, נראה שרוב הדברים רלוונטים גם לכהנים המשרתים ביחידת חילוץ נפגעים. ולכן יש למנוע מכהן לשרת ביחידה כזו.

סעיף ד: גוי

מעיקר הדין אין חיוב להציל עובדי עבודה זרה,²⁴⁵ אך אין איסור להצילם.²⁴⁶ כמו כן יש שכתבו, שכל האמור בחז"ל מתייחס לאומות העולם בזמנם שלא היו גדורים בדרכי הדתות, אבל הגויים שבזמנינו שהם מאמינים בעיקרי הדת, בבריאת העולם ובנבואת הנביאים, לא רק שאין איסור

237. ילקוט יוסף, ח"ז סי' ל ס"ז.

238. שו"ת הגרי"א הרצוג חיר"ד ח"ב סי' קמה.

239. גשר החיים ח"א פ"ו ס"א סק"ד.

240. טושו"ע יו"ד שעג ב; מאירי סנהדרין נא ב.

241. יבמות ק ב; סנהדרין ה ב; רמב"ם איסורי ביאה יט י, ואבל ג יא; טושו"ע יו"ד שעג ב, ואבהע"ז ז כ.

242. קידושין כט א; סוטה כג א; רמב"ם ע"ז יב ג, ואבל ג א; טושו"ע יו"ד שעג ב.

243. ראה תוס' ב"מ קיד ב ד"ה אמר. וראה בנידון בשו"ת הרדב"ז ח"ו סי' שני אלפים רג; העמק שאלה סי' קסד סק"ז; שו"ת אגרות משה חיר"ד ח"ב סי' קעד סוף ענף א.

244. שו"ת חת"ס חיר"ד סי' שלח; הגה' נחלת צבי על שו"ע יו"ד שם. ומה שכתב בשו"ת בית יעקב סי' קל (וראה בפת"ש יו"ד סי' שע סק"א) שבספק פיקוח נפש אסור להכהן להיטמא, דחו זאת האחרונים הנ"ל.

245. ע"ז כו א; רמב"ם רוצח ד יא; טושו"ע יו"ד קנה א, וחז"מ תכה ה; יראים השלם סי' קנו.

246. מאירי ע"ז כו ב; חזון יחזקאל, תוספתא ב"מ סוף ב. וראה עוד בס' החינוך מ' תכו, ובמנח"ש שם. וראה לעיל הע' 2.

להצילם, אלא מחוייבים לכבדם ולהתפלל בשלומם²⁴⁷. ועוד, אף אלה שאסור לרפאות אותם אפילו בשכר, אם היה מתיירא מהם, או חושש משום איבה – מותר²⁴⁸. כמו כן אם ידוע שאין העכו"ם מקבל את טעמי ההגבלה, מותר לרפאותו, בין בחינם ובין בשכר, כל שיש בו משום איבה²⁴⁹. וכל זה בגויים שבזמן הגמרא, אבל גויים שאינם עובדי עבודה זרה, מותר להצילם ולרפאותם²⁵⁰, ומצווה על הרופא לקחת מהגוי שכר עבור טיפולו בו, משום 'לא תחנם'²⁵¹.

יתר על כן, סוגיית הטיפול בגוי עיקר הדיון בה הינו ביחס לחילול שבת לצורך ההצלה. הטיפול בשבת לצורכי הצלה מותר רק לגבי מי שנאמר עליו חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. לכן מעיקר הדין אסור היה ליהודי לטפל בגוי בשבת, ובזמן הגמרא לא היה ביישום הלכה זו משום איבה, כי העיקרון הדתי מאחורי הלכה זו היה מובן גם לגויים שגם להם היו כללים דתיים משלהם²⁵². הלכה זו נוגעת לאו דווקא לעובדי עבודה זרה, אלא גם לגויים כדוגמת הישמעאלים שלדעת הרמב"ם אינם מוגדרים כעובדי עבודה זרה²⁵³.

יש אומרים, שהאיסור הוא אפילו אם הטיפול כרוך בשבות של דבריהם²⁵⁴; יש אומרים רק כשהטיפול כרוך באיסור מן התורה, אבל איסור דרבנן מותר²⁵⁵; ויש אומרים, שבזמן הזה אפילו איסורים מן התורה הותרו בטיפול בגוי בשבת, אם יש שם משום איבה או חשש סכנה²⁵⁶.

247. ראה מאירי שם (וראה מאמרו של א.א. אורבך, **מחקרים במדעי היהדות**, בעריכת מ.ד. הר וי. פרנקל, ירושלים תשנ"ח, כרך א, עמ' 366 ואילך); הקדמת המחבר לשו"ת **נוכ"י**; **באר הגולה** חו"מ סי' תכב ס"ה.

248. ע"ז כו ב, ורש"י ותוס' שם, ד"ה לאפוקי; רמב"ם ע"ז י ב; וטושו"ע יו"ד קנח א; רמ"א יו"ד רסח ט. וראה בשו"ת **ציץ אליעזר** ח"ז סי' ו אות ד, שמה שאלישע ריפא את נעמן הוא מפני קידוש השם.

249. ריטב"א ע"ז כו סוע"א; הגהות כנסת הגדולה על הטויו"ד קנר אות ו.
250. מאירי ע"ז כו א; כס"מ ע"ז שם. וראה בשו"ת **יחזקאל דעת** ח"ו סי' ס. וכ"כ הפוסקים שמותר לרפאות הישמעאלים ולהצילם – סמ"ג ל"ת מה; דרכ"ת יו"ד קנח סק"ב. וראה בכס"מ ע"ז י ב; **דינא דחיי וקריית משה** על הסמ"ג שם; שו"ת **משפט כהן** סי' נח.

251. שו"ת **חת"ס** חחו"מ סי' קצד.

252. ע"ז כו א, ושם הטעם שאין בזה איבה; וטושו"ע יו"ד קנר ב. וראה בכס"מ ע"ז ט טז, שהרמב"ם השמיט דין זה. ואגב, מצינו מספר תקנות של חז"ל הנוגעות ליחסים שבין בעל לאשתו, בין אב לילדיו, ובין יהודים לגויים, שנתקנו כדי למנוע איבה ביניהם – ראה קידושין סג א; כתובות מז א; שם נח ב; ב"מ יב ב, אבל אין זו אותה איבה שבאה להתיר ריפוי גוי.

253. שיירי כנה"ג יו"ד קנר הגהב"י אות י; שו"ע הרב או"ח של ב.

254. ראב"ד וריטב"א ע"ז כו א; הר"ן על הרי"ף ע"ז שם; שו"ת **ברכת משה** סי' כ; שו"ת **ישכיל עבדי** ח"ו בהשמטות לחאו"ח סי' ט; ובפמ"ג או"ח של בא"א סק"ה מסתפק אם מותר אפילו איסור דרבנן, ובפמ"ג או"ח שכח סק"ז כתב, דעכו"ם אין מחללים עליו את השבת כדין מורידין ולא מעלין. ובמ"ב סי' של סק"ח הסתפק בחילול שבת עבור גוי באיסור דרבנן, אך אסר בכל תוקף חילול שבת באיסורי דאורייתא, וראה עוד בספרו של הח"ח **מחנה ישראל** פל"א סא.

255. תוס' ע"ז כו א ד"ה סבר; רשב"א בח"י ע"ז שם; שו"ת **עבודת הגרשוני** סי' קכג; שו"ת **ריב"א** חאו"ח סי' י; שו"ת **רמ"ץ** ח"א חאו"ח סי' כא; **שיירי כנה"ג** יו"ד קנר הגהב"י אות י,

בזמננו הכריעו גדולי הפוסקים, שיש לטפל בגוי החולה במחלה שיש בה סכנה, גם באיסורי תורה, משום חשש איבה וסכנה, הן לרופא היהודי עצמו, והן לכלל ישראל במקומות שונים, ולא מועילות בימינו ההצטרפויות שהציעו האמוראים והפוסקים.²⁵⁷ אפילו נמצא הרופא היהודי לבדו עם גוי שהוא במצב מסוכן, חייב לחלל השבת אעפ"י שחשש האיבה כאן רחוק מאד.²⁵⁸

בשם הר"ר יונה; **תוספת שבת**, סי' של סק"ה; שו"ת **דברי חיים** ח"ב סי' כה. ובשו"ת **ב"ח החדשות** סי' ב, התיר איסורי דרבנן רק כשאינו עושה מעשה בידים. ובשיטת הרמב"ם, יש אומרים שסובר לאסור טיפול בשבת בגוי אפילו באיסורי דרבנן – שיירי כנה"ג יו"ד קנד הגהב"י אות י, ויש סוברים בדעתו שאיסורי דרבנן מותר – שו"ת **חת"ס** חחו"מ סי' קצד. 256. בשו"ת **דברי חיים** ח"ב חאו"ח סי' כה כתב, שמתקנת ד' ארצות להתיר חילול שבת עבור גוי אפילו באיסורי דאורייתא; דרכ"ת יו"ד קנד סק"ט בשם **שבילי דוד** על יו"ד קנד; שו"ת **יד שלום** סי' נז; שו"ת **מצפה אריה** ח"ב חאו"ח סי' י; שו"ת **חת"ס** חיו"ד סי' קלא, התיר אפילו באיסורי דאורייתא. וראה בשו"ת **חת"ס** חחו"מ סי' קצד, כתב שבזה"ז שדרים בין הגויים יש חשש סכנה, ולכן משום איבה מותר לחלל שבת באיסור דרבנן, אך יש לנסות להשתמט בכל מה שאפשר.

257. הגר"א אונטרמן, **קול תורה**, שנה לו (כ), חוב' ו, עמ' ג-ז; שו"ת **אגרות משה** חאו"ח ח"ד סי' עט; הגר"ע יוסף, **הלכה ורפואה**, א, תשמ"ז, עמ' קמז-קנ, ושו"ת **יביע אומר** ח"ח חאו"ח סי' לח; הגרש"ז אויערבאך והגרי"י נויבירט, **שמירת שבת כהלכתה**, פ"מ סי"ד ובהע' מב; שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח סי' טו פ"ו; שם, ח"ט סי' יז פ"א, וכן דעת האדמו"ר מקלויזנבורג שם; שם, ח"ט סי' יז פ"ט אות א; שם, ח"י סי' כה פ"ט; שו"ת **אמרי צבי** סי' מג; עשה לך רב ח"ה סי' פא, וכן נראה שנוטה דעתו של השו"ת **מנחת יצחק** ח"א סי' נג. וראה בספרו של י.ז. כהנא, **מחקרים בספרות התשובות**, עמ' 149, שמיימים עברו נהגו רופאים יהודיים בפולין לטפל בנוכרים, וכן משמע שנהגו כך ממה שכתבו הדברי חיים, ח"ב חאו"ח סי' כה, והמ"ב סי' של סק"ח. אמנם בשו"ת **באר משה** ח"ה סי' קסד אות ב, כתב דדווקא בזמננו ובארה"ב קל יותר להשתמט ואין להתיר עיי"ש. וראה עוד בשו"ת **פאת השדה**, מערכת א' עמ' לח, ומאמרו של הרב מ. שטרנבוך, **בשבילי הרפואה**, ו, תשמ"ד, עמ' מה-נא. וראה בשו"ת **הגרי"א** הרצוג חאו"ח ח"ב סי' סג, שאין למסור תשובה בכתב על שאלה זו, ואין הוא מכריע אפילו להלכה שלא למעשה, והדבר צריך אומדן. וראה בשו"ת **קובץ תשובות** ח"ג סי' סט וסי' קכב, שכתב בפשיטות ליהודי בוודאי אסור לחלל שבת בכדי להציל גוי, ולא הזכיר כלל את ההיתר הרווח משום איבה, ויתכן שכתב רק את עיקר הדין ולא את הדרך המקובלת כיום על הפוסקים, וצ"ע.

258. הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו **בנשמת אברהם** ח"ד חאו"ח סי' של סוסק"ב.